

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
ZDRAVOTNĚ SOCIÁLNÍ FAKULTA

Šikana na středním odborném učilišti v okrese Plzeň - město

Bakalářská práce

22.5. 2008

Autor: Renata Kulhánková

Vedoucí práce: Mgr. Josef Hošek

Bullying at Vocational Secondary School in Region Pilsen – Town

The problem of bullying has been remaining a hot issue recently. It concerns in particular the increasing number of cases of bullying, decreasing age of the aggressors or persons actively involved in bullying, increased brutality, aggression and inventiveness with which bullying is realized.

Bullying is a dangerous socio-pathologic phenomenon, under which in particular personal freedom and freedom of choice are restricted, human dignity and honesty are humiliated and in many cases, damage to health or to property is caused. This can be defined as aggressive behaviour by means of which an aggressor seizes dominance over their victim using physical or mental torture. The aim of an aggressor is to win a feeling of dominance, power or certain advantages over the persons subject to bullying.

The goal of my paper was to map the problems relating to bullying at the Secondary Vocational School of Electrical Engineering in Vejprnická ulice No. 56 in Plzeň. For the purpose of the research, the quantitative method of survey in the form of pre-prepared anonymous questionnaires which were distributed on a random basis among the students of the second and third years of the four-year specializations with a graduation exam. The survey was based on 162 respondents.

The results show that verbal form of bullying is more frequent than physical one. In particular, it concerns verbal attacks, exposing schoolmates to ridicule, use of offensive language, humiliation, slanders and intrigues. It follows from this that the first three stages of bullying are being realized at the school concerned.

The paper proves that it is important to deal with bullying at secondary schools as the students there are criminally liable and thus legally competent to recognize the dangerousness of their acting and to be able to keep their behaviour under control.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Šikana na středním odborném učilišti v okrese Plzeň – město vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě/v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Zdravotně sociální fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích 22.5. 2008

.....

Podpis

Především bych chtěla poděkovat svému vedoucímu práce Mgr. J. Hoškovi za jeho ochotu a čas, který věnoval mé bakalářské práci. Dále bych chtěla poděkovat SOU elektrotechnickému ve Vejprnické ulici č.56 v Plzni, jmenovitě Mgr. Janu Bekovi, zástupci ředitele školy, Ing. Jaroslavě Fořtové, výchovné poradkyni, Mgr. Kateřině Bláhové a celému pedagogickému sboru za umožnění výzkumu na této škole.

Obsah	
Úvod	7
1. Současný stav	8
1.1 Agrese	8
1.2 Co je to šikana	10
1.2.1 Projevy šikany	11
1.2.2 Příčiny šikany	13
1.2.3 Vývoj šikanování	16
1.3 Účastníci šikany	18
1.3.1 Agresor	18
1.3.1.1 Typologie iniciátorů agrese	19
1.3.1.2 Rodina agresora	19
1.3.2 Oběť	20
1.3.2.1 Typologie obětí	21
1.3.3 Mlčící menšina	22
1.4 Důsledky šikanování	23
1.4.1 Následky šikanování u oběti	23
1.4.2 Následky šikanování pro agresora	24
1.5 Diagnostikování šikany	25
1.5.1 Pozorování	25
1.5.2 Dotazník	26
1.5.2.1 Despitáží dotazník	26
1.5.2.2 DIPAV	26
1.5.2.3 Sociometrické šetření	26
1.5.2.3.1 SO-RA-D	27
1.5.3 Projektivní techniky	27
1.5.3.1 Slovní asociační experiment	27
1.5.3.2 Test nedokončených vět	27
1.5.3.3 Sluníčkový diagram	28
1.5.4 Rozhovor	28
1.6 Šikana z trestního hlediska	29

2. Cíl práce a hypotézy	31
2.1 Cíl práce	31
2.2 Hypotéza	31
3. Metodika	32
3.1 Použitá metoda	32
3.2 Charakteristika výzkumného souboru	32
4. Výsledky	33
5. Diskuse	56
6. Závěr	62
7. Seznam použitých zdrojů	64
8. Klíčová slova	69
9. Přílohy	70

Úvod

*„Nejlepší cestou k vlastnímu neštěstí je
zakrývat si oči před neštěstím jiných.“*

Václav Havel

Téma bakalářské práce Šikana na středním odborném učilišti v okrese Plzeň-město jsem si zvolila ze dvou důvodů. Problematikou šikany na učilištích a celkově na středních školách se zabývá velmi málo autorů. Odborníci a většina bakalářských či diplomových prací se zaměřují na násilí na základních školách. Zároveň se s tímto problémem setkávám velmi často prostřednictvím svého otce, který učí na středním odborném učilišti.

Problematika šikanování je v dnešní době stále aktuálním tématem. Jedná se především o vzrůstající počet případů šikany, snižování věkové hranice agresorů, respektive aktérů šikany, zvýšenou brutalitou, agresí a rafinovaností šikany.

Není to tak dávno, kdy média zveřejnila případ učeně, kterého spolužáci nafoukli „ze srandy“ kompresorem. Internetový portál You Tube každý den zveřejňuje amatérské záběry středoškoláků a žáků základních škol, zachycující např. mazání tabule spolužákem, rytířské souboje a zinscenované bojové scénky, které jsou natočeny mobilními telefony během vyučování a přestávkách.

V roce 2004 se do boje proti šikaně zapojilo kladenské sdružení AISIS se svým projektem Minimalizace šikany. Projekt se zaměřuje na vzdělávání učitelů v oblasti šikany. Na základě podrobného proškolení se učitelé naučili rozpoznávat její projevy a následně ji řešit. Součástí školení bylo také vytvoření „krizového plánu“, který dokázal na osmnácti zúčastněných školách snížit šikanu o 21%.

1. Současný stav

1.1 Agrese

Agrese bývá ve společnosti pokládána za problém, který je pro svou závažnost a zejména potencionální společenskou nebezpečnost stále aktuálnější, avšak pro svou komplikovanou strukturovanost poměrně obtížně řešitelný **(9)**.

Pojem agrese je latinského původu – ad gradi. Původně toto slovo znamenalo vystoupit, předstoupit, přiblížit. V současnosti tento pojem popisuje komplexní jev, který představuje útočení, nepřátelství, případně výbojnost v chování jedince vůči objektu (objektem může být cokoli – věc, člověk, myšlenka apod.), při procesu uspokojování nějaké potřeby či komplexu potřeb **(27)**.

Dle Čermáka **(6)** můžeme agresi definovat jako záměrné jednání, jehož cílem je ublížit druhému člověku.

K základním příčinám, které odpovídají za násilné chování a které se zpravidla nerozlišitelně prolínají patří **(8)**:

- *dědičnost*
- *úraz nebo jiné onemocnění mozku* ¹⁾
- *učení*
- *přímý fyzický či verbální útok*
- *frustrace* – agrese je jednou z možností reakce na frustrátor
- *vysoká teplota* – projevuje se na zvýšení nepřátelského afektu, na hostilní interpretaci a na fyziologickou aktivaci, což vytváří podmínky pro zvýšenou agresi
- *zvýšená aktivační úroveň* – agresivní chování u lidí, kteří jsou pod určitým tlakem vystaveni zátěži
- *tendence upozornit na sebe* – agrese je způsob jednání, kde cílem je získat pozornost osob, na kterých jedinci do jisté míry záleží, a tím uspokojit potřebu sebeprosazení, uznání, uplatnění

¹⁾ Úraz nebo onemocnění mozku se považují za nejvzácnější příčinu. Nejčastější příčinou je kombinace vlivů dědičnosti a učení.

- *porušení norem, neexistence pevných norem* – v případě porušení norem druhými osobami může jedinec prožívat pocity ohrožení, nejistoty, které mohou následně vést k obrannému chování v podobě agrese

- *msta*

- *zlost*

Dle Fleischmanna (8) se v zásadě rozeznávají čtyři možné podoby agrese:

- *bezprostřední agrese* – jde o bezprostřední útok agresora na oběť

- *zprostředkovaná agrese* – mezi agresorem a obětí je mezičlánek, jiná osoba či věc ²⁾

- *fyzická agrese* – jde o fyzické napadení oběti

- *verbální agrese* – vyhrožování, nadávky, avšak také ironie, „špičkování“ mezi partnery

Typy agrese:

- *agrese emocionální* – charakteristická přítomností silné negativní emoce (většinou hněvu) a agrese není prostředkem, ale cílem sama o sobě. Je často impulzivní.

- *agrese instrumentální* – agrese je prostředkem k dosažení vnějšího cíle, je založena na předem připraveném plánu a bývá vědomě kontrolována

- *agrese benigní* – je fylogeneticky programovaná, obranná a slouží k přežití jedince i druhu a je nástrojem biologické adaptability. Jakmile pomine ohrožení, zaniká.

- *agrese maligní* – je krutá a destruktivní. Je specificky lidská, není fylogeneticky programovaná a neslouží biologickému přizpůsobování. Slouží člověku k uspokojení jeho žádosti a prožitku libosti, který mu přináší.

- *autoagrese* – zaměřena vůči vlastní osobě

- *heteroagrese* – zaměřena vůči okolí

²⁾ Mezičlánek je velmi často v určitém vztahu s vlastní obětí

1.2 Co je to šikana

Slovo šikana má svůj etymologický původ ve francouzském slově *chicane*, což znamená zlomyslné týrání, obtěžování, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na liteře předpisů (28).

Akademický slovník cizích slov definuje pojem šikanovat jako pronásledování, záměrné zbytečné obtěžování, nespravedlivé obviňování, trestání, kárání, šikanování podřízených, byrokratické šikanování, šikanování mladších vojáků staršími (26).

Pro označení šikany mezi žáky na školách bývá používán pojem *bullying*. Tento pojem zahrnuje nadávky, výprask, posměch, pomluvy, hrozby, okrádání i obtěžování, včetně sexuálního, vyobcování z kolektivu (27).

Šikanu řadíme mezi patologické formy mezilidského soužití. Představuje formu agresivního násilí a tzv. psychotraumatizace ve skupině. Je jednou z forem syndromu CAN, chováním, které lze charakterizovat jako asociální. Jedná se o agresivní jednání, pomocí kterého si šikanista způsobováním fyzických nebo psychických útrap zjednává či udržuje převahu nad svou obětí. Cílem agresora je získat nad druhými osobami pocit převahy, moci, určité výhody.

Oficiální definice školního šikanování zní: „Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků (37).“

V souvislosti se šikanou se objevuje řada problémů. Mnohdy je těžké určit hranici mezi nevinným škádlením, tzv. *teasingem* a šikanou. Kolář uvádí: „Jestliže svého kamaráda škádlím, tak očekávám, že to bude legrace nejen pro mě, ale i pro něj. Ale když vidím, že to jako legraci nebere, že je zraněný, pak pocítím lítost a omluvím se

mu. U šikany je to obráceně. Agresor chce druhému ublížit, chce ho ranit. Má z toho radost. Nejenom, že se mu neomluví, ale své chování opakuje. Násilí se většinou stupňuje (36) .“

Podstatou šikany je, že agrese je cílem jednání, nikoli prostředkem k dosažení nějakého konkrétního zisku. Záměrem agresora není např. odcizení věci pro jejich hodnotu nebo pro pomstu, nýbrž pro radost z uspokojení potřeby ponižovat lidskou důstojnost.

1.2.1 Projevy šikany

Projevy šikany zaznamenáváme ve všech věkových skupinách, tedy jak u dětí, tak u mladistvých a dospělých. Stejně tak jako ve všech věkových skupinách se tento patologický jev projevuje ve všech sociálních skupinách.

Šikana má celou řadu variant. Bendl (1) pro jejich odlišení uvádí různá kritéria:

- „*viditelnost*“ šikany - skryté šikanování se projevuje sociální izolací oběti a jejím vyloučením ze skupiny vrstevníků. Zjevné šikanování má podobu fyzického násilí a ponižování (strkání, bití, zavírání do uzavřených prostor), psychického ponižování a vydírání (nadávky, sociální izolace, nucení k posluhování, nucení ke svlékání), destruktivních aktivit zaměřených na majetek oběti (braní a ničení věcí, poškozování oděvu, trhání sešitů).
- *šikanování podle míry nutné aktivity oběti* - vynucené chování oběti se může projevovat jak pasivním snášením ponižujícího jednání ostatních (nechá po sobě házet věci), tak nedobrovolným vykonáváním činnosti ve prospěch agresora. Donucení k degradující aktivitě představuje pro oběť větší ponížení než pasivní snášení čehokoli, pokud je agresor silnější nebo když je agresorů víc.
- *šikanování podle formy útoku* - mezi způsoby fyzického šikanování patří např. strkání, tahání za vlasy, pohlavkování, údery pěstí, kopání, podráženi nohou, plivání, sexuální dotýkání. Za verbální šikanování se považuje např. posmívání, nadávky, rozšiřování lží a drbů o oběti. Mezi další projevy šikany patří zastrasování násilím, přinucení ke

rvačce, odcizení jídla, ničení osobních věcí, omezování svobody pohybu, požadování peněz.

▪ *ekonomická šikana* - ve vztazích mezi žáky se objevují problémy související se sociálně-ekonomickou situací rodin. Prohlubují se rozdíly mezi dětmi z bohatých a chudých rodin. Rozdílné finanční možnosti rodičů se projevují mezi dětmi např. tím, že si spolužáci navzájem závidí to, co jeden má a druhý ne. Klasickým příkladem jsou v dnešní době mobilní telefony a značkové oblečení.

Pro praktické rozlišení vnějších projevů šikanování je užitečná trojdimenzionální mapa, podle které lze agresi členit na:

1. přímou a nepřímou
2. fyzickou a verbální
3. aktivní a pasivní

Kombinací těchto tří dimenzí vznikne osm druhů šikanování. Díky této citlivé klasifikaci lze dobře postihnout odlišnosti u různých typů šikanování (35).

Osm druhů šikanování	Příklady projevů
Fyzické přímé aktivní	Útočníci obět' věší, škrtní, kopou, fackují.
Fyzické aktivní nepřímé	Kápo pošle nohsledy, aby obět' zbili. Oběti jsou ničeny věci.
Fyzické pasivní přímé	Agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice. (fyzické bránění oběti v dosahování jejích cílů).
Fyzicky pasivní nepřímé	Agresor odmítne obět' na její požádání pustit ze třídy na záchod. (odmítnutí splnění požadavků).
Verbální aktivní přímé	Nadávání, urážení, zesměšňování.
Verbální aktivní nepřímé	Rozšiřování pomluv. Patří sem, ale i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních apod.
Verbální pasivní přímé	Neodpovídání na pozdrav, otázky apod.
Verbální pasivní nepřímé	Spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho, co udělali její trýznitelé.

1.2.2 Příčiny šikany

Profesor Říčan (28), který se na problematiku šikany dívá očima hlubinné psychologie a psychoanalýzy, vysledoval a popsal čtyři hlavní motivy příčin agresivního chování.

- *tlak kolektivu* - jedinec je nucen, aby se choval tak, jak společnost očekává, např. chlapec má být mužně tvrdý, nikoli změkčilý, nemá se bát ránu dostat a v případě potřeby ji i dát. Je-li jedinec pod konstantním tlakem „být takovým, jakým má být“ a je-li ke své budoucí sociální roli veden a systematicky připravován, vnímá, že jedinci v tomto procesu slabí či dokonce neúspěšní jsou zpravidla terčem posměchu a pohrdání.
- *touha po moci* - přání ovládat druhého ať už za účelem prospěchu, či uspokojení vlastního ega. Přání ovládat druhého člověka je silné i ze zcela racionálních důvodů. Ovládáme-li nějakého jedince či ještě lépe skupinu jedinců, pomůže nám to splnit vlastní přání a dosáhnout jakéhosi uspokojení.
- *motiv krutosti* - psychoanalýza předpokládá, že vidět někoho trpět působí jedinci potěšení, aniž by se jednalo o jedince se sklony k sadismu. Tento motiv je často považován za spíše okrajový. Dle psychoanalytiků dřímá určitý sklon k sadismu v každém jedinci a někdy stačí překvapivě málo k jeho probuzení. Při šikaně je tento prvek osobnosti uspokojen – „vychutnám si utrpení druhého“. Samozřejmě se v kolektivu může vyskytnout psychicky nemocný jedinec a násilí na slabších dětech má pak skutečně patologické příčiny, ale tyto případy jsou vzácné.
- *zvědavost, experiment* - týrání funguje do určité míry jako pokus. Agresor je zvědavý a zkouší, jak bude druhý jedinec reagovat na ponížení a bolest, jak se projeví jeho strach. Agresor cítí, že týrání a ponižování obětí takzvaně duševně obnažuje, což v něm vzbuzuje zvědavost podívat se až na její dno.

Václav Holeček (12) ve své knize rozšiřuje Říčanovo spektrum o další tři motivy šikany:

- *touhu ničit, devastovat* - touha devastovat se velmi zvyšuje v pubertě, může přetrvávat i v dospělosti. Existuje však i devastační činnost z pomstychtivosti, nenávisti či závisti. V mnoha lidech totiž dřímá sklon ovládat druhé a šlapat po bezbranných.
- *zábavu, touhu po silnějších zážitcích, nudu* - touha po intenzivních zážitcích, zkušenostech a po senzacích může být jedním ze zdrojů násilí.
- *zvýšení prestiže, uspokojení potřeby vyniknout, předvést se před ostatními*

Gajdošová (10) dále doplňuje významné faktory dětské agresivity a násilných projevů o:

- *citovou deprivaci žáka* - jedním ze zdrojů agresivního chování a násilného chování ve školách je citová deprivace žáků, kdy děti mají neuspokojeny potřeby bezpečí, lásky, opory a ochrany. Tento stav u nich vyvolává tendenci k náhradnímu uspokojování potřeb. Mladiství např. sahají po droze, vyhledávají a stále mění partnery, trápí zvířata, ubližují lidem slovem či činem a tak zažívají pocity vnitřního uspokojení.
- *sebeпоjetí žáka* - žáci, kteří se chovají agresivně a používají násilí, jsou častěji nejistí, zakomplexovaní, se sníženou sebeúctou, hostilně naladěni, s nízkým sebehodnocením ve vztahu ke školním výsledkům, mají nižší úroveň prosociálních tendencí a slabší komunikační dovednosti. Často jsou to žáci odmítaní skupinou nebo děti izolované, tzv. černé ovce třídy, příp. i žáci velmi vlivní, ovšem s nízkou oblíbeností mezi spolužáky, kteří mají často negativní vliv na třídu a morálně ji rozvracejí.³⁾

³⁾ Psychologové upozorňují a zkušenosti pedagogů to potvrzují, že mnoho kázeňských problémů má své silné kořeny v nízkém sebevědomí některých žáků. To se může ve vztahu k nekázní projevovat ve dvojitým směru. Jednak existuje skupina žáků s nízkým sebevědomím, která se stává terčem posměchu a agresivity od spolužáků, jednak řada žáků zastírá či kompenzuje nedostatek sebevědomí neukázněným vystupováním, takže mezi agresory (šikanisty) najdeme i mnoho dětí s komplexy méněcennosti (3).

▪ *výchovné přístupy rodičů* - výchova a výchovné přístupy rodičů patří mezi nejvýznamnější zdroje dětské agresivity a násilí páchaného ve školním prostředí. Agresivní chování dětí výrazně podmiňuje zejména příliš benevolentní či rozmazlující výchova, při níž je dítěti dovoleno téměř cokoli, ale také výchova, při níž si rodiče svého dítěte příliš nevšímají. Zdrojem agresivity může být také autokratická výchova, která dítě trestá fyzicky i psychicky za všechno. V rodinách těchto dětí se často vyskytuje vzájemné nenávistné chování, posilování nevhodného chování, negativní reakce, podrážděnost vůči dětem, neúčinné tresty.

▪ *výchovné a vyučující styly učitelů a způsoby, jakými učitelé projevují svou autoritu* - násilné a agresivní chování ve třídě mezi žáky vzniká i tehdy, když si sám učitel, zejména třídní učitel, nevšímá šikanování ve třídě, hned v zárodku neřeší agresivní a šikanující chování některých žáků a drobné i větší konflikty, nebo dokonce tyto projevy žáků podporuje. Vždy souhlasí s názorem většiny žáků, aby si u nich zvýšil popularitu a oblibu. Na to, aby se násilné a antisociální chování projevilo, je potřebná určitá konstelace většího množství uvedených faktorů a jakýsi spouštěcí podnět, kterým může být ve škole např. těžká písemka, nepřátelský postoj jiných žáků, nespravedlivé hodnocení a klasifikace učitele, vyzdvihování schopností pouze některých žáků, příchod nového učitele nebo nového žáka do třídy.

▪ *vliv médií* - přemíra násilí, brutality, krutosti a agresivity prezentována různými médii je škodlivá. Prezentace násilí svádí k napodobování, stupňuje agresivitu a vyvolává tendence ke špatnému jednání (šikaně), otupuje citlivost a zeslabuje soucit. Zvyšuje toleranci k agresivnímu chování druhých.⁴⁾

⁴⁾ Je doloženo, že již velmi malé děti, dokonce už roční, dokáží napodobovat to, co viděly v televizi. Např. kreslené seriály, v nichž se postavy chovají agresivně, zvyšují celkově fyzickou aktivitu dětí a zvyšují i jejich agresivitu vůči ostatním dětem i vůči hračkám. (22).

1.2.3 Vývoj šikanování

Pro pochopení fenoménu šikanování je důležité uvědomit si, že se jedná o onemocnění celé skupiny. Šikanování nikdy není pouze záležitostí agresora a oběti. Odehrává se v kontextu vztahů nějaké konkrétní skupiny osob. V tomto smyslu je šikanování vždy poruchou vztahů skupinového organismu, který podlehl infekci. Vztahy, ke kterým dochází při šikaně, mají svou vnitřní dynamiku a svůj zákonitý vývoj.

Kolář (15) uvádí pět stupňů ve vývoji šikany:

1. stádium: *zrod ostrakismu*

V každé školní třídě se velmi rychle vykrystalizují při „hře se strachem“ děti, které jsou nejméně vlivné a nejméně oblíbené. Jedná se o jedince, kteří se nacházejí na tzv. sociometrickém chvostu (obětní beránek⁵⁾, outsider). Zpravidla jde o mírné psychické formy násilí, kdy se okrajový člen skupiny cítí špatně – je neoblíbený, nemilovaný a neuznávaný. Ostatní členové třídy ho odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, intrikují proti němu, dělají na jeho účet drobné legrácky apod.. Tato situace představuje zárodečnou podobu šikanování a skrývá v sobě riziko dalšího negativního vývoje.

2. stádium: *fyzická agrese a přitvrzování manipulace*

Agresor mapuje situaci a testuje, kam až manipulace může zajít. Psychický nátlak přerůstá ve fyzické násilí, přitvrzuje se manipulace s obětí. Agresor zjišťuje, že mu toto jednání přináší pocit uspokojení, obdiv a respekt ostatních dětí a to ho povzbuzuje v jeho chování. Nereaguje-li pozitivní jádro třídy, charakteristické svým negativním vztahem k násilí a pozitivními morálními vlastnostmi, pak dochází k prolomení bariér a rozvinutí šikany.

3. stádium: *klíčový moment – vytvoření jádra (nukleový model)*

Jedinci sympatizující s agresorem se spojí a vytvoří tzv. úderné jádro, které systematicky začíná spolupracovat a šikanovat nejvhodnější oběti, tedy nejslabší jedince

⁵⁾ V anglickém překladu Scapegoating

ve třídě. Šikanování nabývá na organizovanosti. Nevytvoří-li se silná pozitivní podskupina, pak se počáteční stádium přehoupne do stádia pokročilého.

4. stádium: *většina přijímá normy agresorů* (mlčící menšina)

Normy agresorů jsou přijaty většinou dětí, které ze strachu poslouchají, případně přisluhují. Sílí tlak ke konformitě na dosud neangažované členy skupiny, kteří se nakonec aktivně zapojují. Obávají se, že kdyby odmítli, stali by se sami oběťmi.

5. stádium: *totalita, dokonalá šikana*

Jde o plné nastolení totalitní ideologie šikanování, tzv. stádia vykořisťování, „dobrovolnému“ rozdělení členů třídy na otrokáře a otroky. Násilí narůstá a zdokonaluje se, zejména psychická manipulace. Brutální násilí se ve skupině začíná považovat za něco normálního, za výbornou legraci. Otroci se stávají čím dál tím závislejšími a ochotnějšími dělat cokoli. Neúnosnost vlastního utrpení řeší únikem do nemoci, záškoláctvím či pokusem o sebevraždu. V případě některých obětí dochází dokonce až k vytvoření jakési vnitřní komunikace, resp. pseudovědomí, které absurdně kárá negativní pocity a myšlenky o agresorovi.

1.3 Účastníci šikany

1.3.1 Agresor

Šikana se objevuje v chování žáků zpravidla s přechodem do puberty, která přináší mnoho tělesných i duševních změn a vede k přechodným změnám sociálního chování. Např. mladý chlapec se chce mezi svými vrstevníky prosadit a ukázat, že je silnější, což třeba fyzicky skutečně je, ale už není dostatečně vyzrálý po stránce psychické. To je pravděpodobně zrod tzv. „šikanéra“ či šikanujícího, který není-li včas zastaven či vhodně poučen o škodlivosti a nepřípustnosti takového to počínání – stává se záhy ve škole postrachem třídy (7).

Krestová (14) popisuje osobnost agresora jako jedince, který má zpravidla narušen vztah sám k sobě. Agresor se soustřeďuje sám na sebe, ale není nikdy spokojený, má stále strach, že něco ztratí, nedosáhne cíle. Má schopnost skrývat svůj strach. Tím, že vidí strach oběti a začne oběť týrat, získává jakési přehlušení vnitřního neklidu a strachu.

Pro aktéry šikany, respektive agresory je charakteristické, že jsou extrémně egoističtí a sebestřední, nejsou schopni vidět utrpení druhého, mají pocit, že to všechno je zábava. Strach v očích oběti, to, že ji mají ve své moci, je pro ně vzrušující. Je to slast, kterou potřebují opakovat a postupně i zvyšovat (33).

Agresor si většinou vybere konkrétní oběť, u níž si je téměř jistý, že nebude klást odpor ani se bránit (5).

Lovasová (18) uvádí majoritní společné znaky agresorů:

- snaha dominovat, ovládat okolí
- nedostatek morálního cítění, absence pocitů viny, lítosti – v důsledku nedostatku sebereflexe je zasloužený trest vždy chápán jako křivda
- nadprůměrně inteligentní nebo naopak primitivní a omezený se s klony k sadismu, sobectví
- vysoký stupeň sebevědomí a ve společnosti oblíbený

1.3.1.1 Typologie iniciátorů agrese

1. *Hrubý, primitivní, impulsivní* – se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy, narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností. Šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních **(16)**.

2. *Velmi slušný, kultivovaný* – narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu. Násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků **(16)**.

3. „*Srandista*“ – optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný. Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. Patrná snaha vypíchnout „humorné“ a „zábavné“ stránky **(16)**.

4. *Děti z výběrových / elitních škol* - jedná se o jedince, kteří byli vytrženi z klasických tříd a byla z nich vytvořena jakási „lepší“ kasta – sportovní třídy, výběrové studijní třídy, apod.. Už tím, že dospělí takto děti rozdělí, jim umožňují dívat se na ty „nevyvolené“ svrchu. Ostatní přece nejsou tak dokonalí jako my, takže není nutné si jich všímat, dokonce by nám ti z nevyběrových tříd měli dávat všude přednost **(21)**.

5. *Nohsled* – sám šikanu nevyvolává, ale připojuje se k ní, mnohdy ze strachu, aby se sám nestal obětí šikany **(18)**.

1.3.1.2 Rodina agresora

Pro rodinu agresora je charakteristický nezájem o problémy dítěte, nedostatek času a citu, lhostejnost až nepřátelství. Časté bývají také prudké výbuchy negativních citů či dokonce fyzické a psychické násilí. Fyzické násilí páchané na dětech vede k útočnému chování již v průběhu dětství. V rodině agresora je obvykle pěstována velká

tolerance k násilí, kterého se může dítě dopouštět bez potrestání vůči vrstevníkům či zvířatům.

Výzkumy ukázaly, že pro vznik šikany je dále velmi důležitý vztah otce k budoucímu agresorovi. Většina agresorů má nepřátelské, chladné otce, kteří silně omezovali jejich svobodu. Další příčinou vzniku násilného chování bývá mateřské odmítání chlapců starých jeden rok, jejichž porod byl komplikovaný (příliš dlouhá doba porodu, použití kleští apod.) (12).

1.3.2 Oběť

Charakterizovat oběť šikanování je obtížnější než podat charakteristiku agresora. V podstatě se obětí šikany může stát jakýkoli jedinec. Většinou se jedná o žáky, kteří se od ostatních nějakým způsobem odlišují, např. vzhledově, jsou sociálně či fyzicky handicapovaní, plaší, slabí, uznávají jiné hodnoty apod.. Oběti mají často menší schopnost bránit se fyzicky či slovně.

Každý jedinec by si měl být vědom, že oběť dává skrytě najevo, že je jí ubližováno. Ondráček (23) mezi tzv. varovné signály šikany zařazuje:

- ostýchavost, nesmělost a nejistota v interakci s ostatními dětmi
- mlčenlivost a nesdíllost v kontaktu s dospělými
- nízká sebeúcta, zpochybňující poznámky a výpovědi o sobě
- ustrašené, nervózní, stresované chování, snížená frustrační tolerance
- vyhýbání se určitým situacím (jít do školy, setkat se ve volném čase se spolužáky)
- nekoncentrovanost při výuce, snížení výkonové úrovně a zhoršení prospěchu
- sociální izolovanost (spolužáci ho nepreferují ani pro práci ani pro hru)
- ochota riskovat trest či postih za to, že odmítá chodit do školy
- zvýšená četnost chybění ve výuce s omluvenkou typu – „Necítil se dobře“ apod.
- časté chození na WC při vyučování
- pohybování se v blízkosti učitele
- nevysvětlitelná zranění

1.3.2.1 Typologie obětí

1. *Oběť na první pohled* – vysílají do okolí signál „na mě můžeš“ – jedná se o jedince submisivní, s nízkým sebevědomím, jejich fyziognomie vyjadřuje slabost, většinou se jedná o děti astenického vzrůstu, uzavřenější, které se nedokáží přirozeným způsobem prosadit **(21)**.

2. *Jedinci, kteří jsou příliš dlouho opečováváni svou matkou* – nejde o klasické rozmazlování, matka má však o svého potomka nadměrný strach, neustále ho všude doprovází, stále o něj projevuje starost **(21)**.

3. *Děti s handicapem* – speciální kategorie dětí. Každá škola, která chce integrovat postižené dítě, musí vědět, jaké speciální potřeby toto dítě má, co mu může ublížit, co nesmí dělat apod.. Násilná integrace bez předchozí přípravy celého pedagogického kolektivu může způsobit více škody než užitku **(21)**.

4. *Učitelské děti* – specifická kategorie. Nejvíce jsou ohroženy děti, které chodí do stejné školy, kde učí jejich rodiče. Spolužáci mají pocit, že je mu nadřezováno, že ví, kdy bude zkoušen. Dalším faktem je i to, že prohřešek, který projde ostatním dětem a rodiče se ho nikdy nedozvědí, učitelskému dítěti nikdy neprojde, matka učitelka se o něm ihned dozví ve sborovně. Nelze opominout i fakt, že rodič který učí vlastní dítě, je k němu v rámci zachování objektivitativy přísnější, než k ostatním **(21)**.

5. *Děti sociálně znevýhodněné* – nenosí značkové oblečení, nemají mobilní telefon **(18)**.

6. *Vysoce inteligentní děti* – chovají se jinak, než ostatní, tzv. špti **(18)**.

7. *Děti starších rodičů* - překvapivě často jsou obětí šikany. Starší rodiče přenášejí na své děti zastaralé názory, své děti nemoderně oblékají atd. **(12)**.

1.3.3 Mlčící menšina

Šikaně přihlížející jedinci, kteří nikoho nešikanují ani nejsou obětí šikany. Většina členů skupiny vše hodnotí s ohledem na svůj prospěch a ze svého sebestředného pohledu. Počáteční pokusy o šikanování se jich nijak nedotknou, nemají soucit a nevnímají utrpení spolužáka. Pokud mají nějaké výhrady, jsou paralyzováni strachem. Jejich postoje k ponižování a mučení spolužáků nejsou aktivně nesouhlasné, nemají snahu šikanování nějak zabránit. Naopak jejich postoje jsou pro „zabydlení“ šikanování příznivé a pohybují se od pasivního zastrašeného nesouhlasu přes nezúčastněnost (mě se to netýká), sympatizování až po souhlasný postoj.

1.4 Důsledky šikanování

Šikanování je těžkou poruchou vztahů ve skupině. Tato porucha má systémový charakter a zasahuje celou skupinu. V tomto smyslu by mělo být srozumitelnější, že šikanování nepoškozuje pouze oběti, ale i agresory, další členy skupiny a skupinu jako celek.

Machová (20) uvádí čtyři hlavní zhoubné účinky šikanování:

- Šikanování způsobuje nesmírné psychické a fyzické utrpení oběti a poškození jejího zdraví, které má dlouhodobé, někdy nezvratné a celoživotní následky. Při nejbrutálnějších praktikách ohrožuje i život oběti.
- Má negativní vliv i na agresory, neboť u nich prohlubuje jejich duchovní a mravní deficit, upevňují se jejich antisociální postoje a připravenost k trestné činnosti. Pokud není šikana odhalena a agresor není potrestán, pak nemá příležitost poznat sílu společnosti ve vynucování obecných pravidel správného chování vůči bližším.
- Ostatní členové skupiny, kteří jsou účastníci šikanování jako svědci, ztrácejí iluze o společnosti, která by každému člověku měla zajistit ochranu proti jakékoli formě násilí. Agresoři mohou překračovat pravidla vzájemného soužití a nic se jim nestane, nejsou potrestáni, což vede u ostatních k pasivitě a apatii – proti násilí vlastně nemá cenu něco dělat.
- Ve skupině, v níž probíhá šikana, je výukový a výchovný efekt snížený.

1.4.1 Následky šikanování u oběti

Šikana způsobuje oběti silný sociální stres. Již drobnější opakované šikanování může v některých případech předcházet reakci rovnající se náhlé traumatické události. Příznaky, které se objevují, lze zařadit do kategorie posttraumatické stresové poruchy, která se projevuje čistě psychickými a somatizujícími symptomy (17).

Šikanování počátečních tří stupňů, které vystavují oběť trvalému bolestivému emočnímu tlaku (izolace, zesměšňování, nadávání, ponižování, vyhrožování), narušuje

pozvolna její osobnostní vývoj. Dochází k nervovému vyčerpání, objevují se psychosomatické potíže a neuróza. Následky mohou být dlouhodobé.

U obětí čtvrtého a pátého stupně šikanování jsou následky velmi závažné, dotýkají se celé osobnosti. Při dlouhodobějším brutálním šikanování se oběť často zhroutí a provalí se u ní panická hrůza ze zabití, skutečný strach o život. Oběť má poruchy spánku a trpí nočními děsy. Objevují se výrazné psychosomatické potíže, např. únava, nevolnost, bolesti hlavy, břicha, zad, dusivé astmatické záchvaty apod.. Některé oběti se musí dlouhodobě léčit. V nejhorších případech vyřeší oběť situaci sebevraždou.

1.4.2 Následky šikanování pro agresora

Matějček (34) uvádí: „Agresora můžeme zastrašit trestem, izolovat, jeho neblahé počínání můžeme kontrolovat, překazit, ztížit, minimalizovat. Má to ovšem dvě základní podmínky – že o takové agresi a jejím strůjci (či strůjcích) víme a že na straně těch, kdo k tomu mají moc a pověření, je vskutku ochota a schopnost účinně zasáhnout.“

Důsledky pro agresora dle Lovasové (18):

- zhoršování prospěchu
- členství v pochybných partách
- horší využívání vlastních (duševních) schopností
- více konfliktů se zákonem, kriminalita
- u dívek / žen - krutost k vlastním dětem
- charakterová zmrzačenost
- antisociální postoje

Agresoři z řad dětí a dospívajících se často stávají členy marginálních sociálních skupin, které mají v dospělosti zpravidla daleko více konfliktů se zákonem než ostatní.

1.5 Diagnostikování šikany

K objevení a diagnostikování šikany slouží řada nástrojů, jejichž škála sahá od metod pozorování, včetně zaměření se na přímé a nepřímé ukazatele šikany, pořizování videozáznamů skrytou kamerou, až po dotazníky, despitáží dotazníky a jím blízké techniky jako schránky důvěry a sociometrická šetření.

1.5.1 Pozorování

Pozorování představuje sledování činností lidí, záznam této činnosti, její analýzu a vyhodnocení. V praxi to znamená, že se učitelé zaměří na pozorování potencionálních obětí a agresorů. Budou si více všímat žáků, kteří se ocitají ve zlomových situacích školního života. V rámci pozorování je třeba se zaměřit na přímé a nepřímé ukazatele šikanování. Lovasová uvádí (18):

Nepřímé ukazatele – chování nebo vzhled dítěte	Přímé ukazatele – chování okolí vůči dítěte
◦ Strach jít ráno do školy	◦ Úmyslné ponižování
◦ Záškoláctví	◦ Hrubé žertování a zesměšňování
◦ Opakované bolesti hlavy či břicha	◦ Nadávky
◦ Zhoršení prospěchu ve škole	◦ Neustálé kritizování a zpochybňování
◦ Ztráta zájmu o učení	◦ Poškozování a krádeže osobních věcí
◦ Porucha soustředění	◦ Poškozování oděvu
◦ Pobývání v blízkosti učitelů	◦ Výsměch
◦ Ustrašené vystupování	◦ Pohrdání
◦ Pozdní návraty ze školy	◦ Omezování svobody
◦ Návraty s poškozeným a ušpiněným oděvem	◦ Bití, kopání, jiné tělesné napadání
◦ Dítě se vrací ze školy vyhladovělé	
◦ Modřiny, odřeniny bez věrohodného vysvětlení	
◦ Opakovaná ztráta peněz či osobních věcí	
◦ Dítě žádá o peníze pod různými záminkami	
◦ Špatné usínání, noční můry	
◦ Smutná nálada	
◦ Apatie, někdy naopak nezvyklá agresivita	

1.5.2 Dotazník

1.5.2.1 Despitáží dotazník

Typ dotazníků, které se cíleně zaměřují na odhalování potencionálních agresorů a obětí šikany, jakož i dalších aktérů. V praxi představuje vyzkoušené a standardizované postupy. Despitáží dotazníků existuje celá řada (Příloha č. 1).

1.5.2.2 DIPAV (Diagnostika patologie vztahů)

Komplex disponující celou sadou dotazníků, inventářů otázek a pozorovacích schémat. Komplet může být užíván samostatně, nebo jako součást systému zaměření primární prevence sociálně patologických jevů, případně může být užita pouze jeho část. Aplikace kompletu poskytuje uživateli náhled na aktuální procesy ve vztazích mezi klienty při zachování etických zásad a maximální možné míry respektu vůči jejich osobnosti a sociálnímu prostředí. Dotazníky poskytují respondentům prostor pro subjektivní stanovisko ve vztahu k nabídnuté otázce, popis události a procesu, vyjádření intenzity subjektivně prožívané zátěže či diskomfortu, specifikaci oblasti narušených vztahů, včetně subjektivně prožívané intenzity jejich narušení, navázání kontaktu a aktivní vyhledání pomoci (27).

1.5.2.3 Sociometrické šetření

Sociometrické metody se zaměřují na zjišťování sociálních vztahů ve skupinách. Zkoumají sociabilitu jednotlivce nebo skupin. Sociometrie představuje speciální diagnostickou metodu ke zjišťování společenského statusu jednotlivce v třídním kolektivu. Mezi základní sociometrické techniky patří sociometrický průzkum, který se zaměřuje na zjišťování názorů členů skupiny na své vlastní postavení ve skupině, dále na postavení ostatních členů podle skupinového mínění a na vlastní vztahy k ostatním členům skupiny.

1.5.2.3.1 SO-RA-D

Nejznámější standardizovaný sociometrický dotazník podle kterého se získávají vzájemné údaje o interindividuálních vztazích mezi žáky ve třídě a současně vzájemné osobnostní charakteristiky, jež souvisejí s interindividuálními vztahy. SORAD umožňuje výpočet některých indexů, aritmetických průměrů hodnocení (individuální index vlivu, oblíbenosti, náklonnosti, třídní index vlivu, sympatií). Kombinace indexů (vysoký vliv a nízká oblíbenost) signalizují často určitý typ a úroveň sociability a morální zralosti, vyspělosti jedince **(38)**.

1.5.3 Projektivní techniky

Projektivní metody a techniky umožňují v některých případech proniknout hlouběji do nitra zkoumané osoby než řada jiných metod. Staví na předpokladu, že zkoumané osoby promítají do produktů vlastní činnosti své motivy, postoje, názory a potřeby. Podněty pro tyto činnosti mají verbální nebo vizuální charakter **(29)**.

1.5.3.1 Slovní asociační experiment

Pokusné osobě se postupně předkládá jedno podnětové slovo za druhým, přičemž zkoumaná osoba má reagovat jakýmkoli slovem, které se jí objeví na mysli v souvislosti s předloženým slovem. Na závěr experimentu vede výzkumník s pokusnou osobou rozhovor, ve kterém věnuje pozornost především neobvyklým asociacím a konfliktogenním slovům.

1.5.3.2 Test nedokončených vět

Pokusným osobám se v rámci těchto technik předloží začátek nějakého příběhu, povídky, pohádky, bajky bez závěru. Poté jsou respondenti vyzváni, aby příběhy dokončili. Tato metoda bývá někdy součástí dotazníků, může ovšem tvořit i samostatný

diagnostický nebo výzkumný nástroj. Smysl celé techniky spočívá v okamžité odpovědi, neboť bezprostřední reakce může odhalit i skutečně vnitřní postoje, pocity, stavy osobnosti, které mohou být při použití explorativních technik někdy utajeny.

1.5.3.3 Sluničkový diagram

Do kruhu nebo oválu se napíše nedokončená věta a mezi paprsky se umístí subjekty či oblasti, na které se má respondent zaměřit. Využití diagramu je široké. Můžeme zjišťovat, jak se žákům ve škole líbí, s čím jsou spokojeni a s čím nikoli, co je ve škole trápí, jakou školu by si představovali, co jim momentálně pomáhá vyrovnat se s pobytem ve škole a co by jim ještě více pomohlo, aby se ve škole cítili lépe, spokojeně, bezpečně **(2)** (Příloha č. 2).

1.5.5 Rozhovor

Kolář **(15)** uvádí „Pětikrokovou“ strategii vyšetřování:

1. *Rozhovor s informátory a oběťmi*
2. *Nalezení vhodných svědků* – ve spolupráci s informátory a oběťmi se vytipují žáci, kteří s obětí sympatizují, kamarádí se s ní, nebo ji alespoň neodmítají, žáci nezávislí na agresorech, kteří nepřijímají normy šikanování.
3. *Individuální, případně i konfrontační rozhovory se svědky* – za zásadní chybu se považuje konfrontace obětí a agresorů. Pro oběť je tato situace vždy bolestivá. Stává se, že oběť svou výpověď později odvolá.
4. *Zajištění ochrany obětem* – u počátečních stádií šikanování nejsou většinou mimořádná bezpečnostní opatření zapotřebí. V případě pokročilé šikany je možné, aby byla oběť dlouhodoběji uvolněna ze školy, nebo jí byl zajištěn okamžitý přechod na jinou školu.
5. *Rozhovor s agresory* – poslední krok vyšetřování. Jestliže není znám vnější obraz šikanování a nejsou shromážděny důkazy, nemá smysl s agresorem vést rozhovor – všechno zapře, podezření vyvrátí nebo zpochybní.

1.6 Šikana z trestního hlediska

Šikanování je nebezpečný sociálně patologický jev, při němž je zejména omezována osobní svoboda, svoboda rozhodování, je ponižována lidská důstojnost a čest, mnohdy je obětí ubližováno na zdraví či majetku. Jedná se o složitý a komplexní problém, který není možno právně pojmut jako jeden celek, neboť svými znaky a důsledky zasahuje do různých právních odvětví **(32)**.

Problémem šikany je ta skutečnost, že je prováděna dětmi a na dětech, které nejsou plně duševně vyvinuty. Následky mohou negativně ovlivnit další výchovu oběti i agresora. Agresori nejsou mnohdy pro nedostatek věku trestněprávně či občanskoprávně odpovědní. K tomu, aby byl pachatel postižen, musí být starší 15 let. Nezletilý pachatel může být postižen nařízením ochranné výchovy, nebo nad ním může být stanovený dohled. Pokud jde o trestné sazby, je v případě šikany možný i jednočinný skutek, tzn. že jedno jednání může být kvalifikováno jako více trestných činů.

Pokud k šikanování došlo v průběhu vyučování, nese plnou odpovědnost škola. Prokáže-li se zanedbání ředitele školy nebo některého pedagoga, může být právně nebo pracovněprávně potrestán. Na školském zařízení lze v oprávněných případech požadovat i náhradu škody vzniklé v důsledku šikany. Pokud dítě v důsledku šikany nemohlo např. docházet do školy, nese školské zařízení odpovědnost i za škody vzniklé rodičům dítěte v důsledku např. uvolnění ze zaměstnání, zajištění hlídání dítěte, zajištění doprovodu do a ze školy apod. **(13)**.

Šikanózní jednání agresora může naplnit skutkovou podstatu trestných činů: §235 vydírání, §231 omezování osobní svobody, §237 útisk, §221 ublížení na zdraví, §234 loupež, §247 krádež, §257 poškozování cizí věci, §241 znásilnění, §204 kuplířství ve znění trestního zákona **(30)**. U majetkových trestných činů je nutné, aby škoda způsobená trestným činem přesáhla částku 5 000Kč, jinak se jedná o přestupek a čin bude projednán v přestupkovém řízení.

Jednotlivá ustanovení trestního zákona obsahují i tzv. trestní sazbu, tj. druh a výši trestu, kterou lze za daný delikt uložit. V případě mladistvých, tedy osob starších

15, ale mladších 18 let, lze uložit pouze některé druhy trestních opatření, a to §31 odnětí svobody, §26 obecně prospěšné práce, §26 vyhoštění, §26 zákaz činnosti , a je-li výdělečně činný, i peněžitě opatření dle §27 ve znění zákona o soudnictví ve věcech mládeže **(31)**.

Problémem vyšetřování šikany je její skrytá povaha, agresori mají mnohdy dobrou pověst mezi učiteli. Šikana nemusí zanechat fyzické stopy, může se však projevit na psychice oběti, což může být vážným problémem při vyšetřování a dokazování šikany. Důkazem je mnohdy pouze výpověď poškozeného - oběti nebo znalecký posudek psychologa, neboť ostatní svědkové často odmítají vypovídat ze strachu z možné persekuce ze strany agresora.

2. Cíl práce a hypotézy

2.1 Cíl práce

Zmapování problematiky šikany na Středním odborném učilišti elektrotechnickém ve Vejprnické ulici č.56 v Plzni.

2.2 Hypotéza

Na středním odborném učilišti se vyskytují náznaky či forma samotné šikany. Z pěti stupňů šikany jsou zde realizovány první tři.

3. Metodika

3.1 Použitá metoda

Pro výzkum byla použita kvantitativní metoda dotazování formou předem připravených anonymních dotazníků, které byly náhodně rozdány mezi studenty druhých a třetích ročníků čtyřletých oborů s maturitou.

Dotazník (Příloha č. 3) obsahoval třiadvacet srozumitelně formulovaných otázek. Respondenti měli na výběr dvě až patnáct variant odpovědí, které v dotazníku označili a zároveň prostor pro vlastní vyjádření, pokud by jim nabízené možnosti odpovědí nevyhovovaly a potřebovali by je ještě doplnit.

Dotazník se skládal z úvodu a dvou tematicky oddělených částí. V úvodu byli respondenti seznámeni s výzkumem, poučeni o anonymitě a byli jim sděleny potřebné informace k vyplnění dotazníku. První část (otázky č.1 až č.13) byla zaměřena na povědomí studentů o šikaně na škole a druhá část (otázky č.14 až č. 23) byla vyplněna studenty, kteří byli nebo jsou obětmi šikany na škole.

3.2 Charakteristika výzkumného souboru

Výzkumný vzorek tvořilo 162 studentů Středního odborného učiliště elektrotechnického ve Vejprnické ulici č.56 v Plzni.

Dotazníkové šetření bylo provedeno v předem domluveném termínu s výchovnou poradkyní a zástupcem ředitele školy ve třídách během vyučovacích hodin za přítomnosti pedagogů. Jelikož dotazníky studenti vyplňovali v rámci vyučování, byla jejich návratnost 100%. Sběr dat proběhl během dvou po sobě jdoucích dnů.

Z celkového počtu 162 dotázaných byly 2 dotazníky vyřazeny pro jejich neúplnost.

Pro zpracování dat bylo použito 23 grafů a 23 tabulek. Výsledky jsou uváděny v procentech u grafů a v číslech u tabulek.

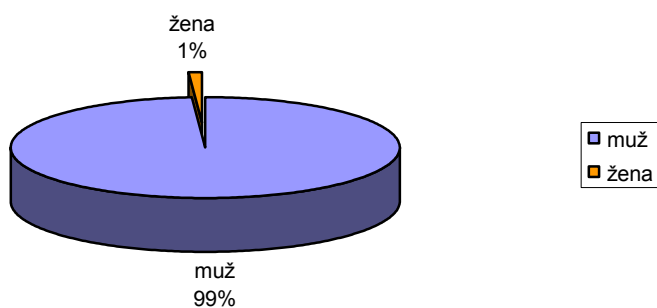
4. Výsledky

Otázka č. 1: Pohlaví

Tabulka č. 1

muž	158
žena	2

Graf č. 1

Zdroj: Vlastní výzkum

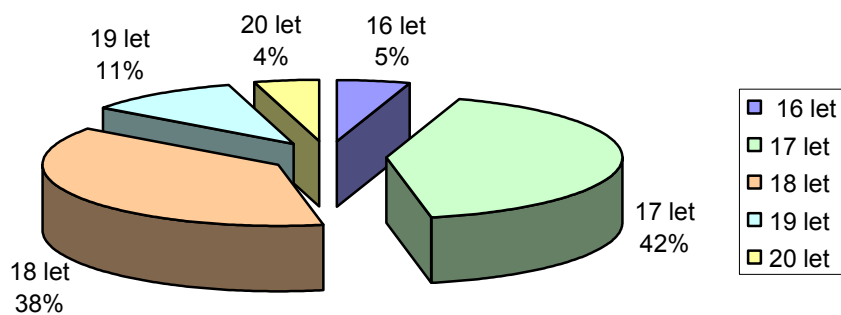
Ze 160 respondentů (100 %) je 158 mužů (99%) a 2 ženy (1%).

Otázka č. 2: Věk

Tabulka č. 2

16 let	8
17 let	67
18 let	61
19 let	17
20 let	7

Graf č. 2

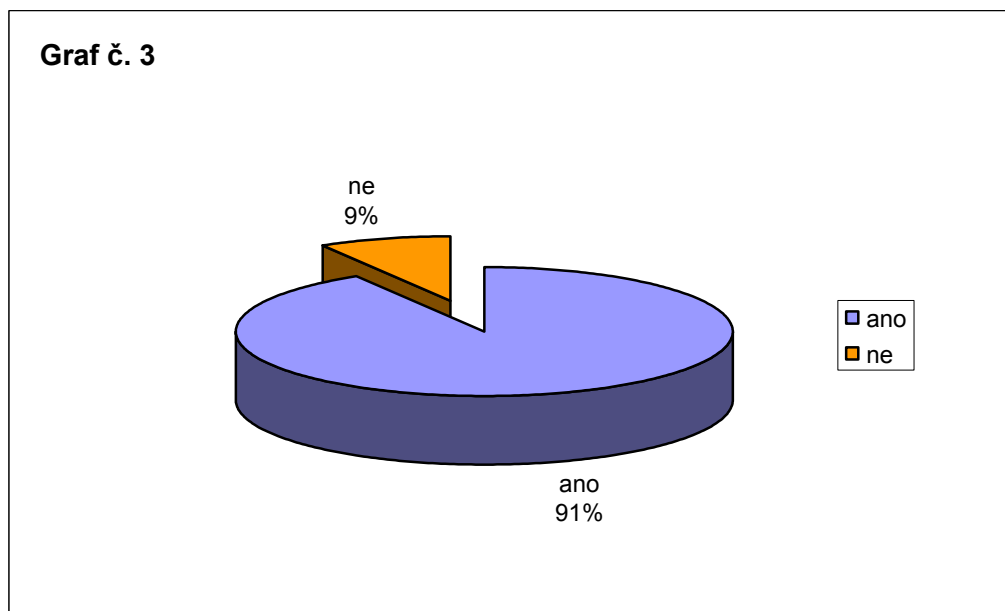
Zdroj: Vlastní výzkum

Z celkového počtu 160 respondentů odpovídalo 8 šestnáctiletých (5%), 67 sedmnáctiletých (42%), 61 osmnáctiletých (38%), 17 devatenáctiletých (11%) a 7 dvacetiletých (4%).

Otázka č. 3: Jsi rád(a) v této třídě?

Tabulka č. 3

ano	146
ne	14

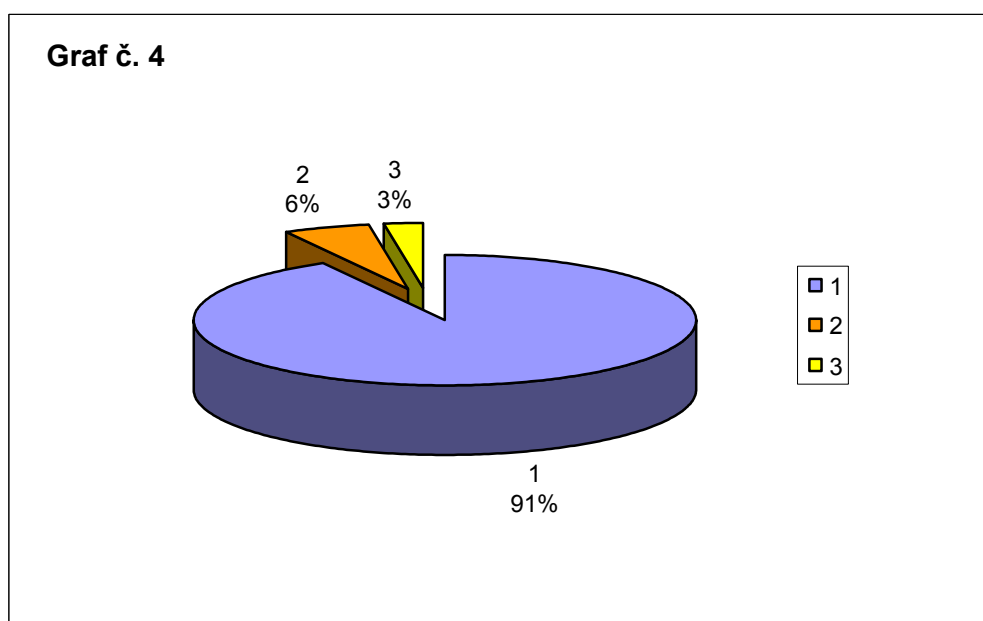
Zdroj: Vlastní výzkum

Z celkového počtu 160 respondentů (100%) je ve své třídě spokojeno 146 studentů (91%) a 14 studentů (9%) je nespokojeno.

Otázka č. 4: Jakou známku jsi dostal(a) na vysvědčení z chování?

Tabulka č. 4

1 – velmi dobré	147
2 - uspokojivé	9
3- neuspokojivé	4

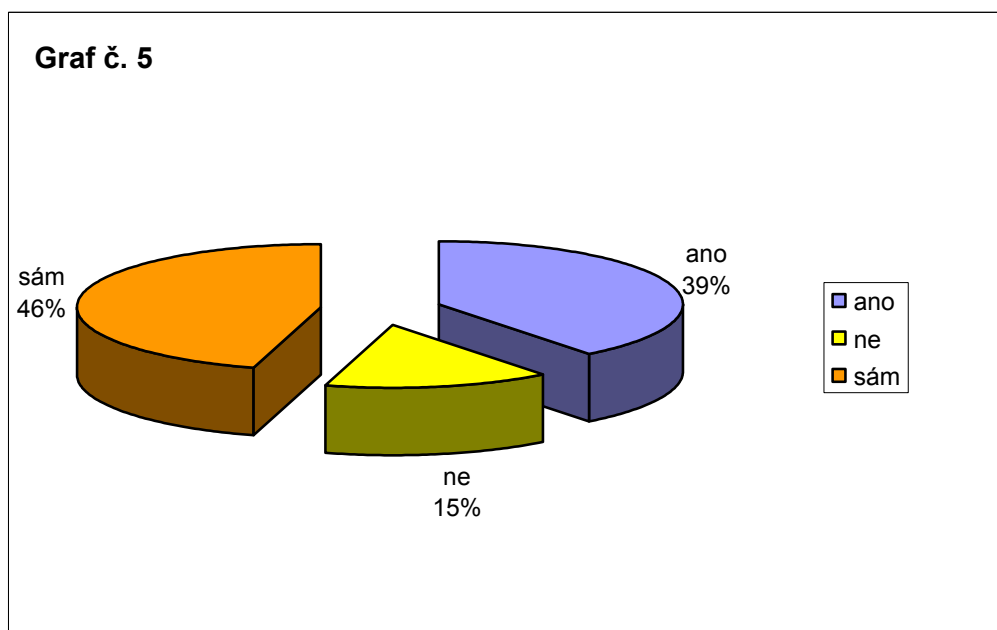
Zdroj: Vlastní výzkum

Za 1.pololetí školního roku 2007/2008 bylo z celkového počtu 160 respondentů (100%) 147 studentů (91%) klasifikováno známkou z chování – velmi dobré, 9 studentů (6%) známkou – uspokojivé a 4 studenti (3%) známkou - neuspokojivé.

Otázka č. 5: Myslíš si, že na škole dochází k šikaně?

Tabulka č. 5

ano	63
ne	24
sám (sama) jsem se s šikanou nesetkal(a), ale nemohu ji vyloučit	73

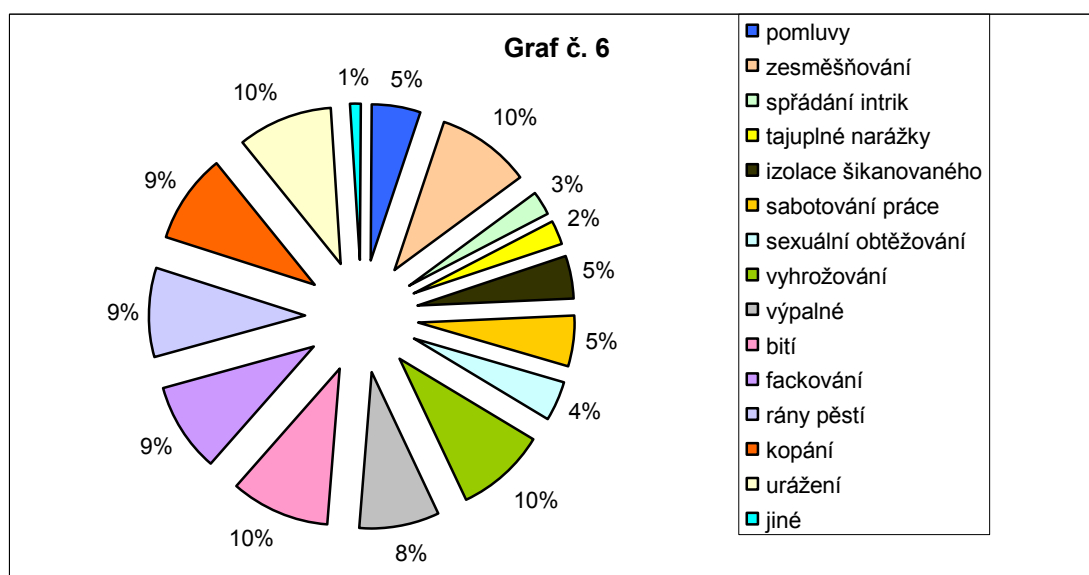
Zdroj: Vlastní výzkum

Z celkového počtu 160 respondentů (100%) si 63 studentů (39%) myslí, že se na škole šikana vyskytuje, 73 studentů (46%) se s šikanou na škole osobně nesetkalo, ale nemohou ji vyloučit a 24 studentů (15%) tvrdí, že na škole k šikaně nedochází.

Otázka č. 6: Jak se podle tebe šikana projevuje?

Tabulka č. 6

pomluvy	58	výpalné	96
zesměšňování	111	bití	117
spřádání intrik	31	fackování	107
tajuplné narážky	28	rány pěstí	106
izolace	53	kopání	105
sabotování práce šikanovaného	61	urážení	115
sexuální obtěžování	47	jiné	12
vyhrožování	111		

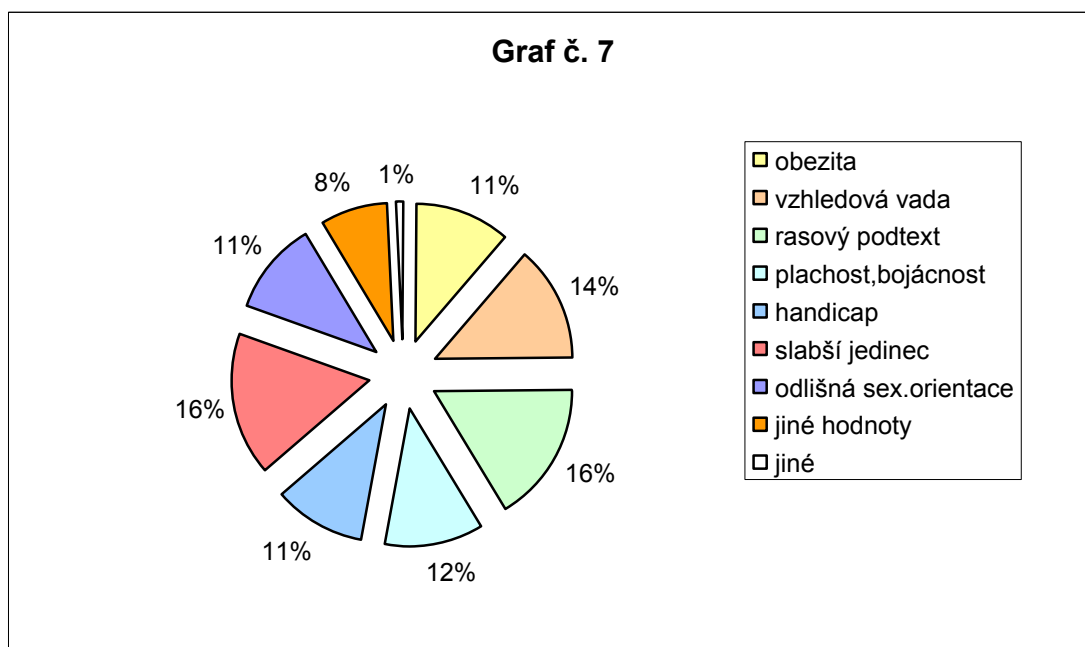
Zdroj: Vlastní výzkum

Mezi nejčastější odpovědi z celkového počtu 160 respondentů (100%) patří bití, urážení, vyhrožování a zesměšňování. U varianty jiné uvedli studenti následující projevy šikany: močení do bot, bezdůvodné slovní napadení, posluhování, zavírání studenta do šatní skříně, vydírání, ničení věcí a pohazování různých předmětů.

Otázka č. 7: Co myslíš, z jakého důvodu k šikaně dochází?

Tabulka č. 7

obezita	74	handicap	72
vzhledová vada	91	slabost jedince	111
rasový podtext	110	odlišná sex.orientace	71
plachost, bojácnost	78	jiné hodnoty	52
jiné	6		

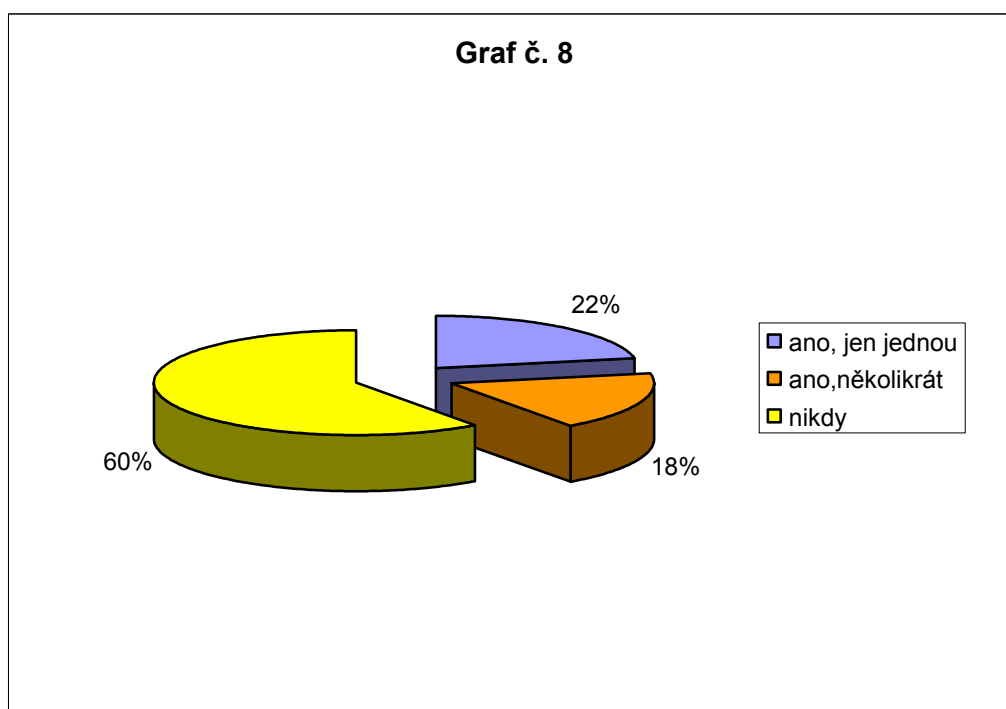
Zdroj: Vlastní výzkum

Z celkového počtu 160 respondentů (100%) uvedlo jako nejčastější důvod k šikaně 111 studentů (16%) slabost jedince, 110 studentů (16%) rasovou odlišnost a 91 studentů (14%) vzhledovou vadu jedince. U varianty jiné uvedli studenti následující důvody k šikaně: jakákoliv odlišnost jedince od většiny, stranění se třídnímu kolektivu a přílišné podlézání či vtírání jedince.

Otázka č. 8: Ublížil(a) jsi TY někdy někomu?

Tabulka č. 8

ano, ale jen jednou	35
ano, několikrát	29
nikdy	96

Zdroj: Vlastní výzkum

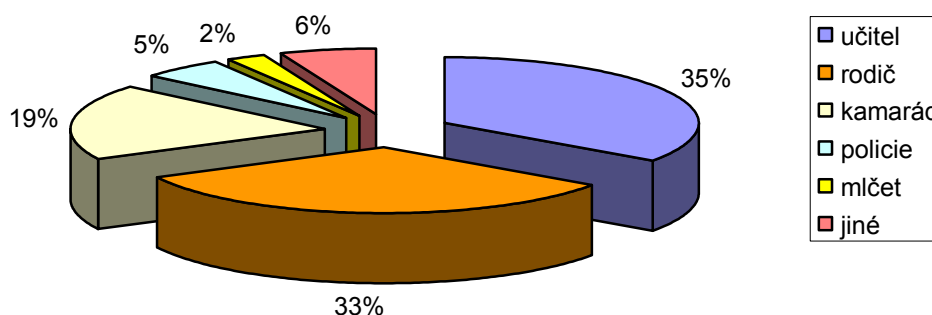
Z celkového počtu 160 respondentů (100%) 96 studentů (60%) nikdy jiné osobě ve svém životě neublížilo, 35 studentů (22%) jiné osobě ublížilo pouze jednou a 29 studentů (18%) ublížilo jiné osobě několikrát za sebou.

Otázka č. 9: Jak by se podle tebe měla oběť šikany zachovat?

Tabulka č. 9

svěřit se učiteli	113	zavolat na policii	17
promluvit si s rodiči	106	nijak, měla by mlčet	8
říci o tom kamarádovi	61	jiné	20

Graf č. 9

Zdroj: Vlastní výzkum

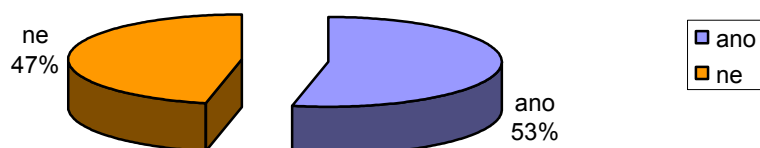
Otázka č.9 zjišťovala, zda by si student věděl rady, kdyby byl sám šikanován. Někteří studenti označili současně dvě až tři varianty, a to 113 studentů (35%) by se svěřilo učiteli, 106 studentů (33%) by si o tom promluvalo se svými rodiči a 61 studentů (19%) by o problému řeklo kamarádovi. 17 studentů (5%) by se obrátilo na policii. Pouze 2% studentů by o svém problému mlčelo. K tomu 20 studentů (6%) ještě navíc doplnilo svoji vlastní odpověď, a to, že by si poradili sami, použili by fyzické násilí vůči agresorovi, obrátili by se o pomoc na výchovného poradce nebo pedagogicko psychologickou poradnu.

Otázka č. 10: Stal(a) jsi se svědkem šikany?

Tabulka č. 10

ano	87
ne	73

Graf č. 10

Zdroj: Vlastní výzkum

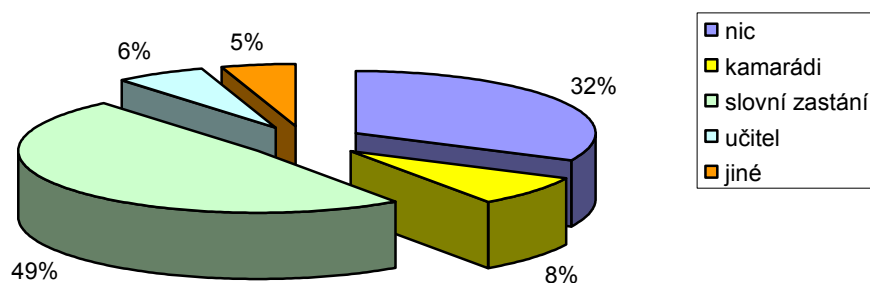
Z celkového počtu 160 respondentů (100%) se 87 studentů (53%) stalo svědky šikany na škole.

Otázka č. 11: Pokud ano, co jsi udělal(a)?

Tabulka č. 11

nic	32	slovně jsem se zastal(a) oběti	48
šel (šla) jsem pro pomoc za kamarády	8	nahlásil(a) jsem věc učiteli	6
jiné	5		

Graf č. 11

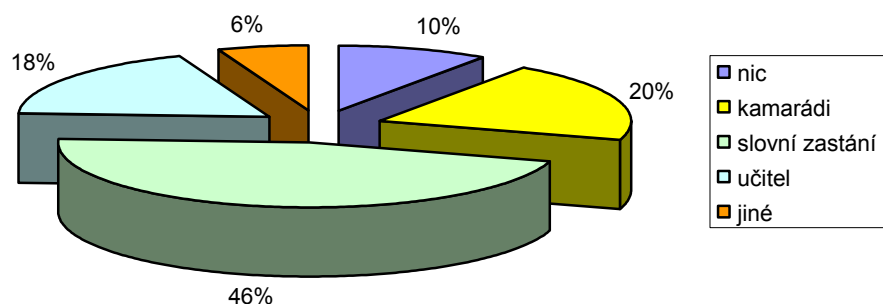
Zdroj: Vlastní zdroj

Ze studentů, kteří byli přítomni šikaně se 48 studentů (49%) šikanovaného slovně zastalo, 8 studentů (8%) šlo pro pomoc za kamarády, 6 studentů (6%) nahlásilo věc učiteli a 32 studentů (32%), ačkoliv byli svědky šikany, neudělali nic. K tomu 5 studentů (5%) ještě navíc doplnilo svoji vlastní odpověď, a to, že použili fyzické násilí vůči agresorovi.

Otázka č. 12: Pokud ne, jak by ses zachoval(a)?

Tabulka č. 12

nevšimal(a) bych si toho	10	slovně bych se zastal(a) oběti	48
šel (šla) bych pro pomoc za kamarády	21	nahlásil(a) bych věc učiteli	19
jiné	6		

Graf č. 12

Zdroj: Vlastní výzkum

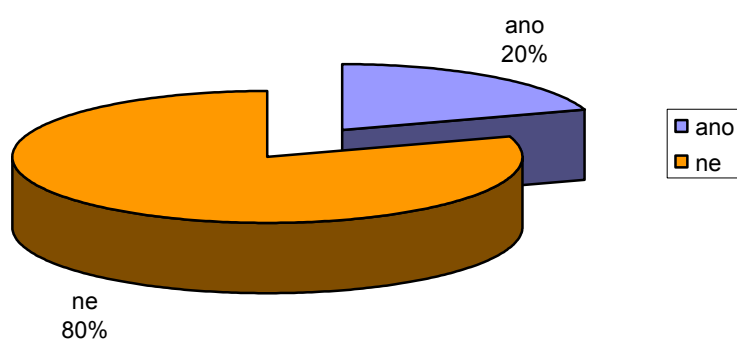
Pokud by se studenti stali svědky šikany, pak 46% by se šikanovaného slovně zastalo, 20% by šlo pro pomoc za kamarády, 18% by nahlásilo věc učiteli a 10% by si dané situace nevšimalo. K tomu 6 studentů (6%) ještě navíc doplnilo svoji vlastní odpověď, a to, že by použili fyzické násilí vůči agresorovi.

Otázka č. 13: Bylo ti někdy ve škole ublíženo?

Tabulka č. 13

ano	32
ne	128

Graf č. 13

Zdroj: Vlastní výzkum

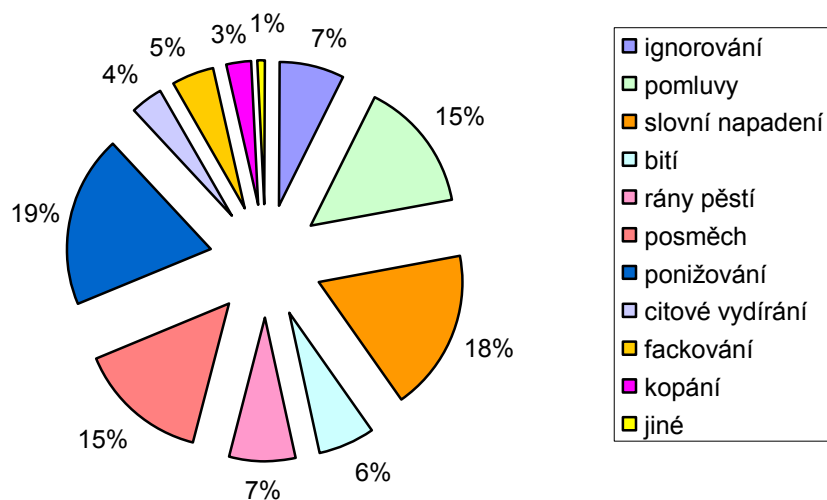
Z celkového počtu 160 respondentů bylo 32 studentům (20%) na škole ublíženo.

Otázka č. 14: Ublížování mělo/má formu

Tabulka č. 14

ignorování	8	posměch	16
pomluvy	16	ponižování	21
slovní napadení	20	citové vydírání	4
bití	7	fackování	5
rány pěstí	8	kopání	3
jiné	1		

Graf č. 14

Zdroj: Vlastní výzkum

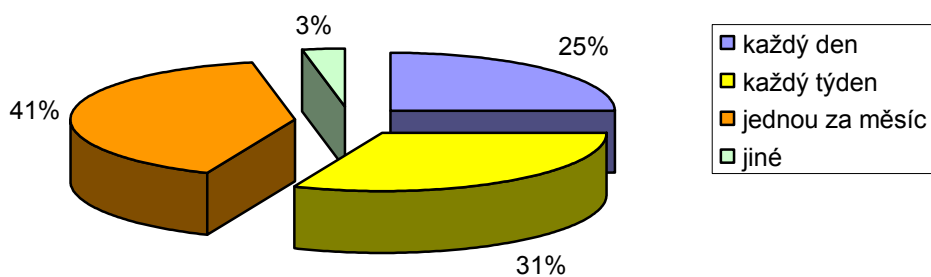
Mezi nejčastější odpovědi studentů, kteří byli/jsou na škole šikanováni patří: ponižování (19%), slovní napadání (18%), pomluvy (15%), posměch (15%). Z fyzického násilí se objevují rány pěstí (7%), bití (7%), fackování (5%) a kopání (3%). K tomu 1 student (1%) ještě doplnil svoji vlastní odpověď, a to, že mu byly ničeny jeho věci.

Otázka č. 15: Jak často ti bylo/je ubližováno?

Tabulka č. 15

téměř každý den	8
téměř každý týden	10
asi jednou za měsíc	13
jiné	1

Graf č. 15

Zdroj: Vlastní výzkum

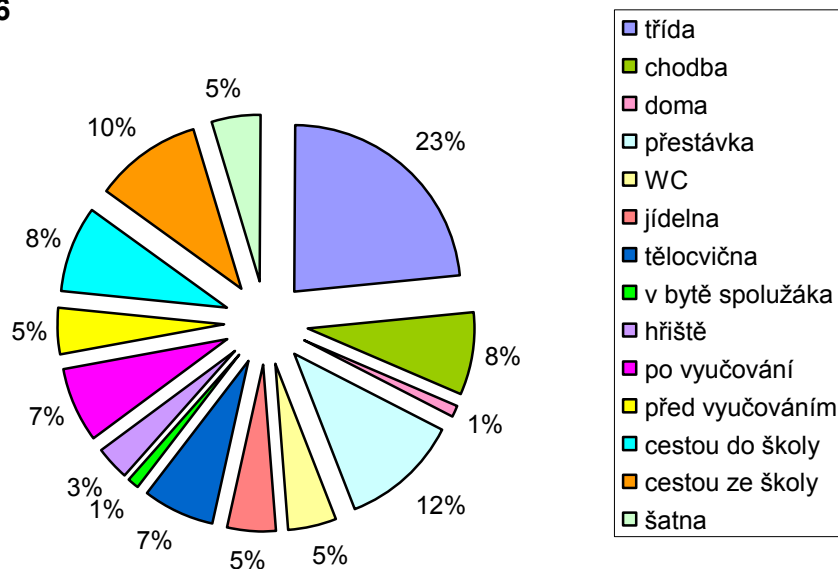
K ubližování docházelo tak asi jednou za měsíc (41%), každý týden (31%) a téměř denně (25%). U varianty jiné, uvedl jeden ze studentů frekvenci ubližování asi jeden den každý rok.

Otázka č. 16: K ubližování docházelo/dochází?

Tabulka č. 16

ve třídě	20	u nás doma	1	na WC	4
na chodbě	7	v bytě spolužáka	1	po vyučování	6
v jídelně	4	v šatně	4	před vyučováním	4
v tělocvičně	6	o přestávce	10	jiné	0
cestou ze školy	9	na hřišti	3	při obědě	0
cestou do školy	7				

Graf č. 16

Zdroj: Vlastní výzkum

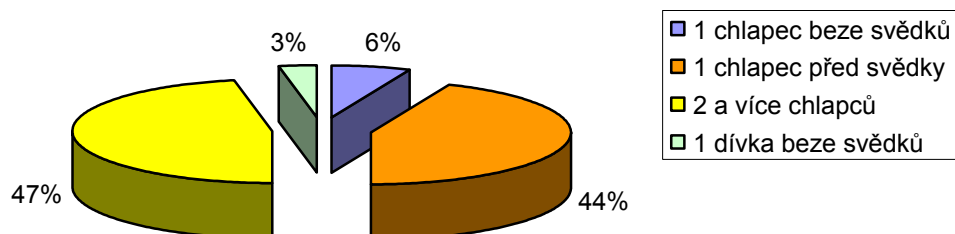
K ubližování nejčastěji dochází ve třídě (23%), během přestávky (12%), cestou ze školy (10%), na chodbě (8%), cestou do školy (8%), v tělocvičně (7%) a po vyučování (7%). Dle odpovědí studentů k ubližování nedochází při obědě.

Otázka č. 17: Bylo/je ti ubližováno?

Tabulka č. 17

1 chlapcem beze svědků	2	1 dívkou beze svědků	1
1 chlapcem před svědky	14	1 dívkou před svědky	0
2 a více chlapci	15	2 a více dívkami	0

Graf č. 17

Zdroj: Vlastní výzkum

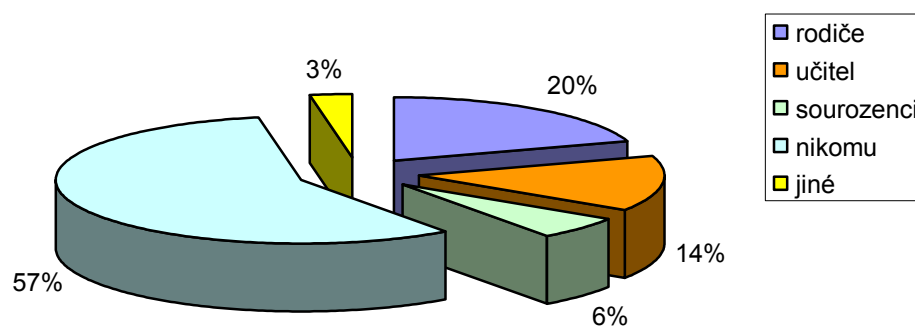
Z odpovědí vyplývá, že agresorem byla parta chlapců (47%) nebo jeden chlapec (44%). Šikana se odehrávala nejčastěji před svědky (44%). V jednom dotazníku se též objevila varianta, že agresorem byla žena.

Otázka č. 18: Komu jsi o ubližování řekl(a)?

Tabulka č. 18

rodičům	7
učiteli	5
sourozenci/sourozencům	2
nikomu	20
jiné	3

Graf č. 18

Zdroj: Vlastní výzkum

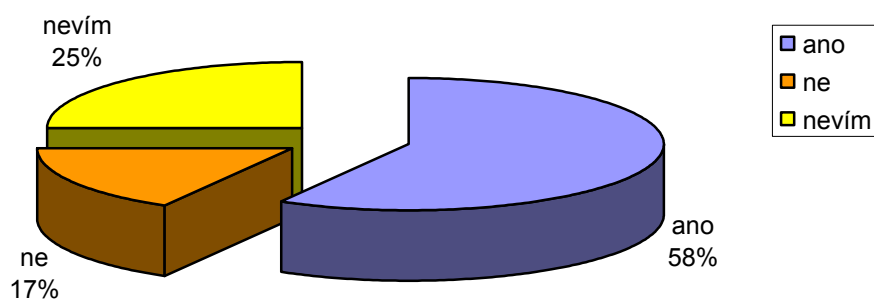
Většina napadených šikanu nikomu neohlásili (57%), nebo se svěřili rodičům (20%), 6% se svěřilo svému sourozenci a 14% učiteli. 2% se obrátila o pomoc na svého kamaráda a 1 student vyřešil svou situaci sám, bez pomoci jiných.

Otázka č. 19: Pomohl ti ten, komu jsi to řekl(a)?

Tabulka č. 19

ano	7
ne	2
nevím	3

Graf č. 19

Zdroj: Vlastní výzkum

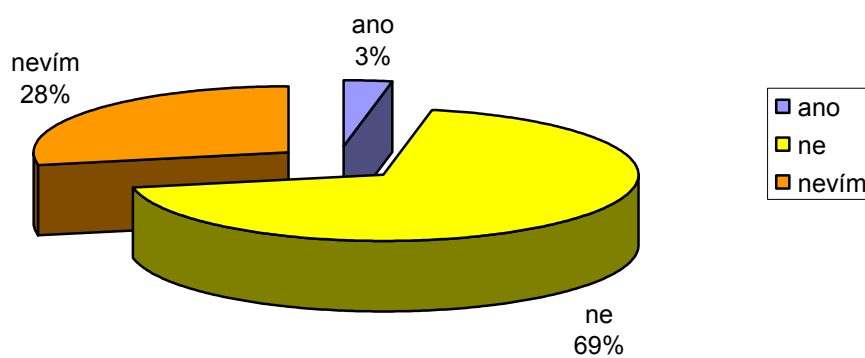
Ze 12 studentů, kteří se obrátili o pomoc na druhou osobu, bylo většinou pomoheno (58%).

Otázka č. 20: Jsi sám (sama), komu ve škole ubližovali/ubližují?

Tabulka č. 20

ano	1
ne	22
nevím	9

Graf č. 20

Zdroj: Vlastní výzkum

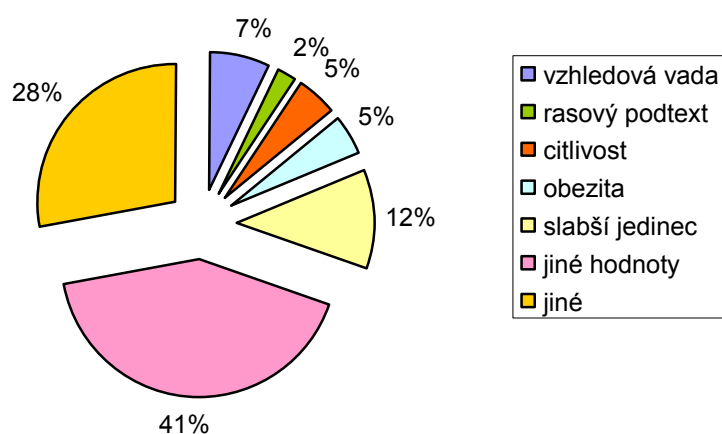
Z celkového počtu 32 studentů odpověděla nadpoloviční většina (69%), že nejsou sami, komu ve škole ubližují.

Otázka č. 21: Co myslíš, z jakého důvodu ti ubližují?

Tabulka č. 21

vzhledová vada	3	obezita	2
rasový podtext	1	odlišná sexuální orientace	0
citlivost, plachost, bojácnost	2	jedinec je slabší	5
handicap	0	jedinec uznává jiné hodnoty než druzí	18
jiné	12		

Graf č. 21

Zdroj: Vlastní výzkum

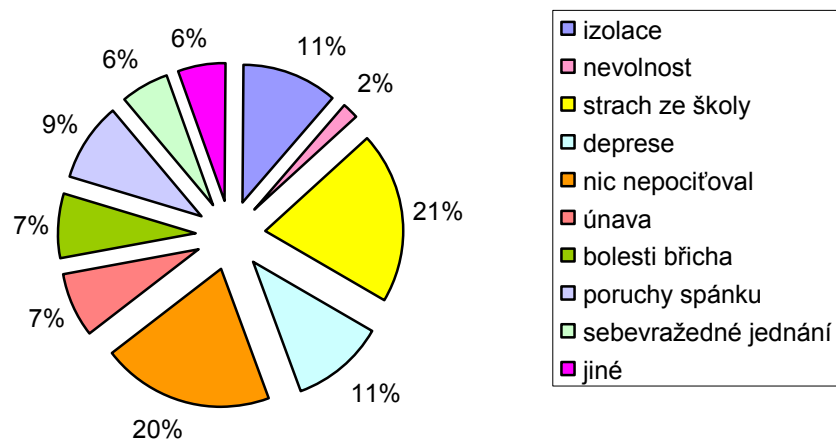
Mezi nejčastější odpovědi z celkového počtu 32 respondentů patří uznávání jiných hodnot (41%), slabost jedince (12%) a vzhledová vada (7%). U varianty jiné uvedli studenti následující důvody k šikaně: provokace, závist, sourozenec oběti je v nemilosti, ale většinou si oběť není vědoma toho, proč jí ubližují.

Otázka č. 22: Jak si na sobě pocíťoval(a) následky ubližování?

Tabulka č. 22

izolace, zesměšňování ve třídě / škole	6	nic jsem na sobě nepozoroval(a)	11
nevolnost	1	únava	4
strach ze školy	11	bolesti břicha	4
deprese	6	poruchy spánku	5
jiné	3	myšlenky na sebevraždu	3

Graf č. 22

Zdroj: Vlastní výzkum

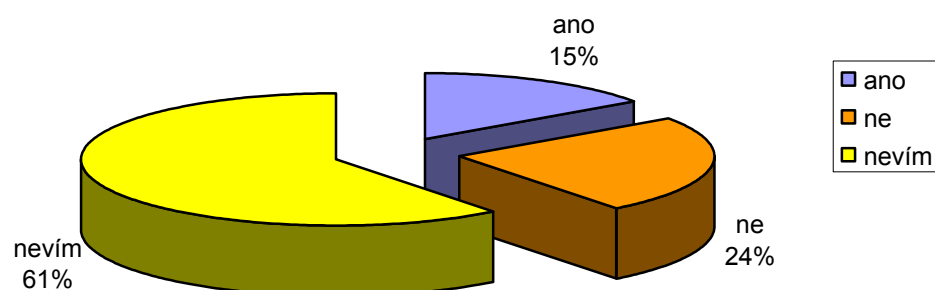
Mezi nejčastější projevy šikany u oběti patří psychosomatické potíže (27%), strach ze školy (21%), osamocení v třídním kolektivu (11%) a deprese (11%). Také je zde možnost, že oběti na sobě nepozorovali žádné změny (20%). K tomu 3 studenti (6%) ještě doplnili, že pocíťují nedůvěru a vztek vůči agresorovi.

Otázka č. 23: Byl potrestán ten, kdo ti ubližoval?

Tabulka č. 23

ano	5
ne	8
nevím	20

Graf č. 23

Zdroj: Vlastní výzkum

Z celkového počtu 32 studentů jen 15% ví, že byl agresor potrestán. Ve většině případů (61%) oběť neví, zda byl agresor potrestán.

5. Diskuse

První část dotazníku (otázky č.1 – č.13) byla zaměřena na povědomí studentů o šikaně na své škole. Respondenty byli z 99% chlapci (graf č. 1) ve věku sedmnáct a osmnáct let (graf č. 2).

Pátá otázka byla položena zcela konkrétně, a to „myslíš si, že na škole dochází k šikaně?“ Zcela negativně, tj. že na naší škole k šikanování nedochází, odpovědělo 15% dotázaných. Nejčastěji studenti volili odpověď „sám (sama) jsem se s ní nesetkal(a), ale nemohu ji vyloučit“. K této variantě odpovědi se přiklonilo 46% všech respondentů. Výskyt šikanování na škole přiznává 39% (graf č. 5).

Studenti chápou nejčastěji šikanu jako fyzické násilí (37% – bití, fackování, kopání, zavírání studenta do šatní skříně), psychické ponižování a vydírání (35% - posluhování, urážení, pomluvy, zesměšňování a vyhrožování). Jako další projevy uvedli výpalné – odevzdávání peněz, cigaret, svačiny (8%), destruktivní aktivity zaměřené na majetek oběti (5% - močení do bot, ničení věcí, sabotování práce oběti) (graf č. 6).

Sedmá otázka zjišťovala, z jakého důvodu k šikaně dochází. 16% dotázaných uvedlo slabost jedince. Slabý chlapec budí u ostatních hochů nelibost, neboť svým chováním neguje uznávaný stereotyp mužnosti, který je charakterizován tvrdostí a bojovností **(11)**. Dále uvádí rasovou odlišnost (16%), vzhledovou vadu (14%), plachost či bojácnost (12%), obezitu (11%), handicap (11%), odlišnou sexuální orientaci (11%), uznávání jiných hodnot (8%), jakoukoliv odlišnost jedince od většiny, stranění se kolektivu a přílišné podlézání či vtírání jedince (1%). Dospívající, který se nezačlení do třídního kolektivu, ve kterém získává sociální status a pocit vlastní hodnoty, je kolektivem ostrakizován **(19)** (graf č. 7). V roce 2006, kdy na témže učilišti probíhal podobný výzkum, na tuto otázku reagovali někteří respondenti vlastními slovy. Odpovědi byly rozděleny do kategorií na základě podobnosti a jsou uvedeny jejich přesné citace.

□ posilování své sociální pozice ve skupině, komplex méněcennosti

- „asi to nejsou normální lidi, asi si myslí, že si mohou dovolit všechno“

- „hrajou si na frajery, chtějí být středem pozornosti“
 - „chtějí, aby na ně ostatní koukali a oni si připadají důležití“
 - „chtějí si dokázat, že jsou lepší než ostatní“
 - „aby si získali respekt ostatních“, „aby jim stouplo sebevědomí“
 - „chtějí si dokázat, že jsou tvrdí“, „machrujou“, „ukazují, že jsou silnější“
 - „chtějí upoutat pozornost“
- nuda, zábava (častokrát se opakovalo)
- „protože si myslí že se tím druzí baví“, „prostě z nudy, pro zábavu“
- patologické vlastnosti
- „u některých lidí jde o uspokojování svých násilnických povah“
 - „nemají rádi druhé lidi“, „mají takovou povahu“
 - „jsou úchylní“, „netolerantní“
 - „jsou duševně slabí“, „protože jsou magoři“
 - „dělá jim to dobře“, „jsou nevychovaní“
 - „závidí“, „z rasistických důvodů“
 - „jsou agresivní, protože je bili doma rodiče a oni to teď vrací slabším“
 - „jsou nezralí“, „jsou to ubožáci, kretění“
 - „jsou zakomplexovaní a něco si dokazují“
 - „mstí se za vlastní chyby a nedostatky druhým“
- další důvody
- „nemají ho rádi“, „kvůli penězům, prostě kradou“ **(4)**.

Otázka č. 8 zjišťovala, zda již student někdy někomu ublížil. Z 82% respondentů 96 chlapců nikdy nikomu neublížilo a 29 jich ublížilo jen jednou (graf č.8).

Devátá otázka zjišťovala, zda by si student věděl rady, kdyby byl sám šikanován. Více než polovina (68%) studentů by se obrátila o pomoc na učitele, např. výchovného poradce a na své rodiče. Jen 2% by o svém problému mlčela. K tomu 20 studentů (6%) ještě navíc doplnilo svoji vlastní odpověď, a to, že by si poradili sami nebo by použili fyzické násilí vůči agresorovi (graf č.9).

Také bylo zjišťováno, zda byli dotázaní studenti někdy přítomni šikaně. Více než polovina studentů (53 %) se stala svědky šikany. Ostatní uvedli, že se se šikanou nikdy nesetkali (graf č.10).

Na jedenáctou otázku odpovídali ti, co se stali svědky šikany. Necelých 70% se slovně zastalo šikanovaného, požádalo o pomoc své kamarády a celou věc nahlásilo učiteli. 5% použilo fyzické násilí vůči agresorovi. 32 studentů s danou situací neudělalo nic (graf č.11). V tomto případě nelze hovořit o tzv. mlčící menšině, která nemá soucit s utrpením svého spolužáka: „Mě se to přece netýká.“ **(15)**.

Dvanáctá otázka zjišťovala, jak by se studenti, kteří nebyli svědky šikanování, zachovali. Výsledky jsou obdobné jako u předchozí otázky. Necelá polovina by se slovně zastala šikanovaného, 20% by se obrátilo o pomoc na své kamarády a 18% by věc nahlásilo učiteli. 6% by použilo fyzické násilí vůči agresorovi. Asi 10% by neudělalo nic, nevšímaloby si toho (graf č. 12).

Poslední otázka první části dotazníku se ptala, zda byli někdy studenti na této škole šikanováni. Naprostá většina, 128 ze 160 dotázaných uvedla negativní odpověď, zbylých 32 studentů přiznalo, že se stali obětí šikany (graf č. 13). To dokazuje, že se násilí na škole o proti roku 2006 zvýšilo o 13,5% **(4)**.

Druhá část dotazníku byla vyplněna oběťmi. Nejčastěji šlo o verbální formu agrese (67% - ponižování, slovní napadání, pomluvy a posměch). Necelá čtvrtina šikanovaných uvedla, že došlo také k fyzickému ubližování – rány pěstí, bití, fackování, kopání. K tomu 1 student doplnil vlastní odpověď, a to, že mu byly ničeny jeho věci (graf č. 14). U jednoho z dotázaných v r. 2006 měla šikana formu psychické agrese. Jednalo se o narážky na jeho zemřelou maminku **(4)**.

Následující otázka mapovala četnost. K ubližování nejčastěji docházelo z 41% jednou za měsíc. Deseti obětem bylo ubližováno téměř každý týden a osmi téměř každý den. Byla též uvedena varianta, že se student stával každoročně obětí asi na jeden den (graf č. 15).

K šikanování dochází jak cestou do školy (8%), ve škole, tak i cestou ze školy (10%). V budově školy dochází k šikanování před vyučováním (5%), o

přestávkách (12%) a po vyučování (7%) nejčastěji ve třídě (23%), na chodbách (8%), v šatně (5%), na WC (5%) a v tělocvičně (7%) (tabulka č. 16).

Agresorem byla z necelé poloviny parta chlapců, nebo jeden chlapec. Šikana se odehrávala před svědky (graf č. 17).

Otázka č. 18 zjišťovala, zda napadení někomu šikanu ohlásili. V necelých 60% obětí šikanu nikomu neoznámila. Oběť často tají svůj problém, protože se chce vyhnout dalším nepříjemnostem. Svým jednáním tak znemožňují učitelům a ředitelům škol na vzniklou situaci reagovat **(23)**. Pokud se již rozhodnou o svém problému mluvit, svěří se rodičům, převážně své mamince nebo učiteli (graf č. 18).

Následující otázky č. 19 a č. 23 řeší, zda bylo obětem pomoheno a zda byl potrestán agresor. Ze 12 studentů, kteří se obrátili o pomoc na druhou osobu, bylo ve více než polovině případů pomoheno, např. šikanovaný byl přeložený do jiné třídy. Z celkového počtu 32 obětí, pak jen 15% ví, že byl agresor potrestán (graf č. 19, č. 23). Na základě rozhovoru s výchovnou poradkyní, byla většina agresorů potrestána sníženou známkou z chování. V případě brutální šikany byl student ze školy vyloučen.⁶⁾

Jedenadvacátá otázka byla položena zcela konkrétně, a to „co myslíš, z jakého důvodu ti ubližují?“ 41% uznává jiné hodnoty než druzí. Necelá třetina (28%) uvedla jako důvod provokaci, závist, svého sourozence, který je v nemilosti u druhých (graf č. 21). U jednoho z dotázaných v r. 2006 byla důvodem k šikaně obrana své maminky **(4)**. Parry – Carrington **(25)** uvádí typ provokující oběti, která schválně podněcuje negativní reakce ostatních; pošklebuje se, dělá naschvály, ale pokud jim druzí oplácejí stejnou mincí, ihned si stěžují.

Další otázka se zabývala důsledky násilí na oběti. Kolář **(38)** uvádí, že u ostrakizovaných a mírně šikanovaných žáků jsou dlouhodobě neuspokojovány jejich potřeby. Žáci se ve škole necítí dobře. Zejména se objevuje se strach ze školy (21%), psychosomatické potíže – bolest břicha, poruchy spánku, únava, nevolnost, deprese. Tři studenti uvedli myšlenky na sebevraždu (graf č. 22). V tomto případě by šlo

⁶⁾ Podle Radky Ježkové, metodičky prevence blanenské pedagogicko-psychologické poradny, je vyloučení na střední škole na místě. Na střední škole již žák dochází z vlastní vůle a je tedy nezbytné, aby respektoval daná pravidla, školní řád. Pokud toho není schopen, je na místě, aby školu opustil **(24)**.

hovořit o posttraumatické stresové poruše, jelikož její příznaky jsou srovnatelné se znaky opakující se a dlouhodobé šikany. Z 20% na sobě oběť nepocítuje žádné výrazné změny.

U dvacáté otázky přibližně $\frac{3}{4}$ dotázaných uvádí, že nejsou jediní na škole, kterým je ubližováno (graf č. 20).

V roce 2006 byla šikanovaným položena otázka za účelem zjištění jejich názoru na to, co by mohlo pomoci odstranit šikanu v jejich škole. Ne všichni využili možnosti rozepsat se, avšak některé myšlenky mladých studentů se přece jen objevily. Názory jsou uvedeny v jejich konkrétním znění:

- „Přísnější trestání šikany“, „Snažit se spolu navázat bližší kontakt“
- „Školní psycholog, schránka důvěry“, „Pocit bezpečnějšího prostředí“
- „Šikana je a bude, nejde ji vyhubit“, „Nepřehlížet šikanu, tvrdě ji trestat“
- „Nic nepomůže, je na každém člověku, jaký je“, „Nevím“ **(4)**

Výsledky ukazují, že převažuje verbální forma násilí nad fyzickou. Především se jedná o slovní napadání, zesměšňování, nadávky, ponižování, pomluvy, intriky. Normy, hodnoty a postoje vůči šikanování nejsou ve skupině přijaty. Otevřeně hovoří o tom, kdo šikanuje. Žáci vyjadřují nesouhlas se šikanováním, soucítí s obětí **(10)**. Z toho vyplývá, že jsou na škole realizována první tři stádia šikany.

- Pro první stádium je charakteristické vytipování si určitého jedince, který se od skupiny liší. Například tím, že uznává jiné hodnoty, ve skupině se neprojevuje. Komunikace s ním probíhá spíše znevažujícím způsobem, oběť je zesměšňována, ponižována (otázky č. 14, 21).
- Ve druhém stádiu se objevuje subtilní fyzická agrese. Agresorem již není jeden, ale skupina, v tomto případě chlapců (otázky č. 14, 17).
- Třetí stádium je konečné. Pozitivní jádro násilí zastavuje. Oběti se slovně zastanou a nahlásí celou věc učitelí. Tímto krokem zamezují překlenutí do čtvrtého stádia, kdy se již jedná o pokročilou šikanu (otázky č. 11, 12).

Počáteční stupně šikany vystavují oběť bolestivému emočnímu tlaku – izolaci, zesměšňování, ponižování, vyhrožování. Objevují se psychosomatické potíže jako bolesti břicha, poruchy spánku, únava, nevolnost a strach ze školy (otázka č. 22).

Při vyplňování dotazníků nedošlo k zásadním problémům. Pouze u otázek č.6, kde studenti nerozuměli pojmům izolace, spřádání intrik a sabotování; č.8, kdy studenti nevěděli, zda se ubližování vztahuje jen na školu nebo také na soukromý život, např. rvačka s bratrem. Dále bych dotazník rozšířila o otázku, která by zjišťovala, jak bylo konkrétně oběti pomoheno.

Zodpovězení dotazníkových otázek studentům trvalo přibližně 20 minut. Pokud šetření probíhalo v rámci občanské výchovy, byl zbývající čas věnován k diskusi na téma šikana. Do debaty se zejména zapojili studenti třetího ročníku, v jejichž třídě se šikana objevila.

Ke konci mého působení na SOU mě výchovná poradkyně seznámila se svými diagnostickými testy, na základě kterých získává informace o problematických studentech či potencionálních obětích. Převážně čerpá z literatury M. Koláře a přednášek Z. Martínka.

Z důvodu nedostatku odborné literatury zabývající se šikanou na středních učilištích nemůžu konfrontovat získané výsledky s odbornou literaturou. Diskuse je pojata formou interpretace získaných dat.

6. Závěr

Cílem mé práce bylo zmapování problematiky šikany na Středním odborném učilišti elektrotechnickém ve Vejprnické ulici č. 56 v Plzni.

Pro výzkum byla stanovena hypotéza: „Na středním odborném učilišti se vyskytují náznaky šikany či forma samotné šikany. Z pěti stupňů šikany jsou zde realizovány první tři.“, která byla verifikována. Domnívám se, že cíl práce byl splněn.

Práce dokládá, že je důležité se zabývat šikanou na středních školách, jelikož již jde o žáky, kteří jsou trestně odpovědní a jsou tedy způsobilí rozpoznat nebezpečnost svého činu a jsou schopni ovládat svoje jednání. V tomto případě by měl být agresor řádně potrestán. Jde-li o nižší formu násilí, lze uplatnit výchovné opatření snížení známky z chování a podmíněčné vyloučení ze školy. V případě tělesného a psychického týrání oběti by škola měla informovat kurátora pro mládež a agresora vyloučit ze školy.

Samozřejmě nelze opominout péči o oběť. Závažnost poškození závisí na míře destruktivní síly šikanování. Počáteční stádia často zanechávají bolestivé stopy, např. ve formě neurotických přenosových schémat či psychosomatických potíží. Trápí oběť po mnoha letech.

Jelikož studuji obor, který se zabývá sociálně patologickými jevy, do nichž šikana patří, pak bych důležitost své práce spatřovala v prevenci, a to jak primární, která se snaží předcházet vzniku rizikového chování prostřednictvím vzdělávacích aktivit pro odborníky a laickou veřejnost, sekundární, která vychází z předpokladu, že se určitý žák již dostal do ohrožení a snaží se minimalizovat vliv rizikového chování na jeho zdraví (obětí šikanování je potřeba poskytnout nácvik konstruktivního zvládání vzájemných konfliktů a nácvik potřebných sociálních dovedností), tak i terciální, která zamezuje opakování či prohlubování násilí, pomáhá oběti vyrovnat se s následkem násilí a faktem, že se stala obětí.

Pokud má být škola místem bezpečí a rozvoje osobnosti žáků, musí se proti šikaně zapojit všichni žáci, učitelé i rodiče. Čím aktivnější jsou žáci, vedení školy a učitelé, tím menší roli hraje na škole násilí. Jestliže se žáci naučí převzít za své jednání

odpovědnost a veřejně poukáží na sebemenší náznak násilí, pak se ve škole šikana neobjeví.

Na závěr bych chtěla uvést, že při psaní bakalářské práce jsem se nesetkala s žádným výrazným problémem. Potýkala jsem se jen s nedostatkem literatury zabývající se šikanou u mladistvých. Knižní publikace, články či internetové zdroje se soustředí na dětskou šikanu.

Doufám, že mé výsledky přispějí ke zlepšení problematiky šikany na středním odborném učilišti.

7. Seznam použitých zdrojů

1. BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. 1. vydání. Praha: ISV, 2003. 197s. ISBN 80-86642-08-9.
2. BENDL, S. *Kázeňské problémy ve škole*. 1. vydání. Praha: Triton, 2004. 263s. ISBN 80-7254-453-5.
3. BENDL, S. *Jak předcházet nekázni aneb kázeňské prostředky*. 1. vydání. Praha: ISV, 2004. 208s. ISBN 80-86642-14-3.
4. BLÁHOVÁ, K. *Problematika šikany u středoškolské chlapecké mládeže*. Plzeň, 2006. 50s. Závěrečná práce na Pedagogické fakultě Západočeské univerzity na katedře pedagogiky. Vedoucí závěrečné práce Václav Holeček.
5. BOURCET, S. – GRAVILLOVÁ, I. *Šikana ve škole, na ulici, doma. Jak bránit své dítě*. Přel. M. Janošková. 1. vydání. Praha: Albatros, 2006. 71s. ISBN 80-00-01552-8.
6. ČERMÁK, I. *Lidská agrese a její souvislosti*. 1. vydání. Žďár nad Sázavou: Fakta, 1999. 204s. ISBN 80-902614-1-8.
7. ČERNOCH, F. a kol.. *Šikaně stop*. Dotisk 1. vydání. Praha: Ministerstvo obrany ČR-AVIS, 1999. 94s. ISBN 80-86049-14-0.
8. FLEISCHMANN, O. Agrese. In *Primární prevence sociálně patologických jevů v pedagogické praxi* 7. Ústí nad Labem: PF UJEP, 2004. 5-8s. ISBN 80-7044-583-1.
9. FLEISCHMANN, O. Problematika agrese a sebevědomí. In *Primární prevence sociálně patologických jevů v pedagogické praxi* 8. Ústí nad Labem: PF UJEP, 2005. 13-17s. ISBN 80-7044-681-1.

10. GAJDOŠOVÁ, E. – HERÉNYIOVÁ, G. *Rozvíjení emoční inteligence žáků*. 1. vydání. Praha: Portál, 2006. 324s. ISBN 80-7367-115-8.
11. HÁLA, J. *Úvod do teorie a praxe vězeňství*. 2. doplněné vydání. České Budějovice: VŠERS,o.p.s., 2006. 185s. ISBN 80-86708-30-6.
12. HOLEČEK, V. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. Plzeň: Pedagogické centrum, 1997. 56s. ISBN 80-7020-004-9.
13. CHODĚRA, O. Šikanování z hlediska práva. In *Skrytý svět šikanování ve školách*. Kolář, M. 1. vydání. Praha: Portál, 1997. 118-123s. ISBN 80-7178-123-1.
14. KRESTOVÁ, J. Prevence šikany. In *Primární prevence sociálně patologických jevů v pedagogické praxi 4*. Ústí nad Labem: PF UJEP, 2001. 51-53s. ISBN 80-7044-362-2.
15. KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách*. 1. vydání. Praha: Portál, 1997. 127s. ISBN 80-7178-123-1.
16. KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vydání. Praha: Portál, 2001. 255s. ISBN 80-7178-513-X.
17. KYRIACOU, CH. *Řešení výchovných problémů ve škole*. Přel. D. Tomková. 1. vydání. Praha: Portál, 2005. 151s. ISBN 80-7178-945-3.
18. LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 28s. ISBN 80-86991-62-2.
19. MACEK, P. *Adolescence*. 2. upravené vydání. Praha: Portál, 2003. 144s. ISBN 80-7178-747-7.

20. MACHOVÁ, J. Šikana ve škole. In *Primární prevence sociálně patologických jevů v pedagogické praxi 8*. Ústí nad Labem: PF UJEP, 2005. 5-12s. ISBN 80-7044-681-1.
21. MARTÍNEK, Z. Šikana – varianta agresivního chování. In *Rizikové chování dospívajících a jeho prevence, V. odborný seminář 6.-8.10. 2004 SZÚ Praha*. Praha: Free Teens Press, 2004. 86 – 92s. ISBN 80-902898-6-X.
22. MATOUŠEK, O. – KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. aktualizované vydání. Praha: Portál, 2003. 340s. ISBN 80-7178-771-X.
23. ONDRÁČEK, P. *Františku, přestaň konečně zlobit, nebo....*. 1. vydání. Praha: ISV, 2003. 170s. ISBN 80-86642-18-6.
24. PAROULKOVÁ, L. – ŠEBKOVÁ, I. Šikanovala spolužačku. Vyloučili ji ze školy. *Deník.cz* [online]. 15.1.2008 [cit. 2008-04-15]. Dostupné z: http://www.denik.cz/z_domova/spoluzacka_sikanovani_sikana_20080115.html.
25. PARRY, J. – CARRINGTON, G. In *Prevence a řešení šikany ve škole*. Bendl, S. 1. vydání. Praha: ISV, 2003. s.42. ISBN 80-86642-08-9.
26. PETRÁČKOVÁ, V. – KRAUS, J. a kol. *Akademický slovník cizích slov*. Dotisk 1. vydání. Praha: Academia, 2001. s.732. ISBN 80-200-0607-9.
27. POKORNÝ, V. – TELCOVÁ, J. – TOMKO, A. *Prevence sociálně patologických jevů*. 3. rozšířené vydání. Brno: UPPD, 2003. 186s. ISBN 80-86568-04-0.
28. ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. 1. vydání. Praha: Portál, 1995. 95s. ISBN 80-7178-049-9.

29. SVOBODA, M. – KREJČOVÁ, D. – VÁGNEROVÁ, M. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. 1. vydání. Praha: Portál, 2001. 239-262s. ISBN 80-7178-545-8.
30. Zákon č. 140/1961 Sb. ze dne 21. srpna 2006 trestní zákon
31. Zákon č. 218/2004 Sb. ze dne 21. srpna 2006 o soudnictví ve věcech mládeže
32. *Šikana z právního hlediska* [online]. 31.5.2003 [cit. 2008-04-15]. Dostupné z: http://www.sikana.cz/sikana_prav_rozb.html#sikana.
33. *Agresoři a oběti* [online]. 15.2.2008 [cit. 2008-04-15]. Dostupné z: <http://www.pppbruntal.cz/texty/sikana04.html>.
34. *Šikana ve škole, aneb jak to vidím já* [online]. 14.8.2004 [cit. 2008-04-15]. Dostupné z: <http://www.rodina.cz/clanek3981.htm>.
35. *Co je to šikana* [online]. 2005 [cit. 2008-04-15]. Dostupné z: <http://www.minimalizacesikany.cz/dokument.php3?kategorie=1>.
36. *Škádlení nebo šikana?* [online]. 2005 [cit. 2008-04-15]. Dostupné z: http://www.minimalizacesikany.cz/dokument.php3?p_id=27.
37. *Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení* [online]. 2005 [cit. 2008-04-15]. Dostupné z: http://www.sikana.org/clanky_soubory/metodpokyn.html.
38. *Minimální léčba skupiny nemocné šikanováním* [online]. 2008 [cit. 2008-04-24]. Dostupné z: http://www.fi.muni.cz/usr/prokes/pedagogika_new/files/kapit6.html.

Citace dokumentů dle:

1. BOLDIŠ, P. *Bibliografické citace dokumentů podle ČNS ISO 690 a ČNS ISO 690-2: Část 1 – Citace: metodika a obecná pravidla. Verze 3.3. 31.03.2006. 21s. Dostupné z: <http://www.boldis.cz/citace/citace1.pdf>.*
2. BOLDIŠ, P. *Bibliografické citace dokumentů podle ČNS ISO 690 a ČNS ISO 690-2: Část 2 – Modely a příklady citací u jednotlivých typů dokumentů. Verze 3.1. 31.03.2006. 16s. Dostupné z: <http://www.boldis.cz/citace/citace2.pdf>.*

8. Klíčová slova

agresor

definice šikany

oběť

projevy šikany

příčiny šikany

9. Přílohy

Příloha č. 1: Despitážní dotazník

Despitážní dotazník šikanování (pro zachycení alarmujících signálů)
Varianta A (výpověď žáka o sobě) 1. Ubližoval ti někdo ze třídy? 2. Ubližoval ti někdo ze školy? 3. Stalo se ti to víckrát? Pokud ano, kolikrát? 4. Jak ti bylo ubližováno? 5. Kdy se to stalo? 6. Kde se to stalo? 7. Cítil(a) ses z toho nešťastný(á), vystrašený(á)? 8. Jsi chlapec, nebo dívka? 9. Ten, kdo ti ublížil, byl chlapec, nebo dívka? 10. Řekl jsi o tom někomu? Pokud ano, komu?
Varianta B (pohled žáka na druhé) 1. Kdo ublížil slabším? 2. Kdo zastrašuje a ponižuje spolužáky? 3. Kdo používá násilí proti druhým? 4. Kdo zesměšňuje spolužáky? 5. Kdo nejvíc pošťuchuje? 6. Kdo se nejvíc pere? 7. Kdo se stává terčem různých vtipů a legrací? 8. Kdo má strach z nějakého spolužáka? 9. Kdo je ostatními přehlížen a odmítán? 10. Kdo je fyzicky napadán a neumí se bránit?
Nejllepší je tyto otázky rozšířit o další, aby nebyly tolik nápadné. Příklady z celkového šetření situace: Kdo je přátelský a kamarádský? Kdo se zastává slabších? Kdo dává třídu dohromady? Kdo umí nejlépe uklidnit hádku? Kdo je spolehlivý a zodpovědný? Kdo je nejobětavější? Kdo je soucitný, empatický, dokáže naslouchat? (pro studenty SŠ) Kdo se umí ze spolužáků nejlépe prát? Koho považuješ za nejchytřejšího?

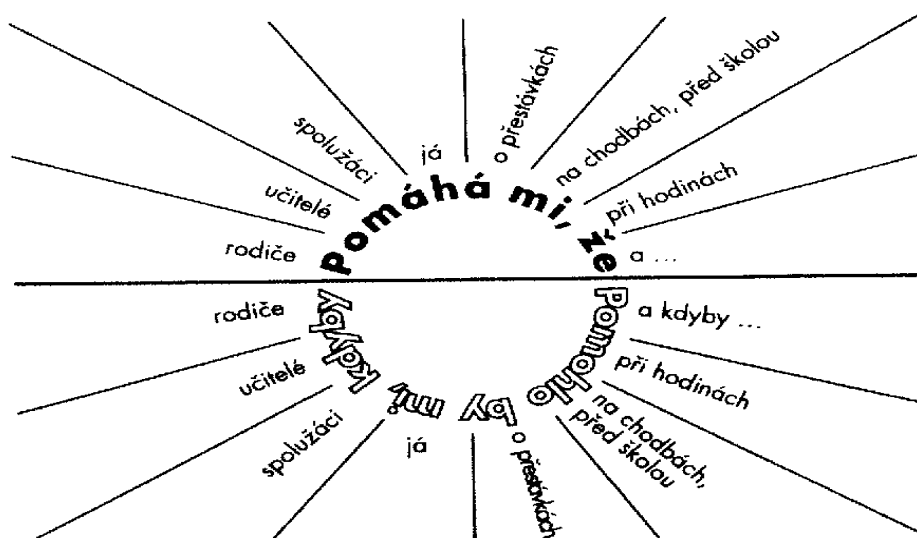
Komu to myslí a má dobré nápady?
S kým je největší legrace?
Kdo je odvážný a nebojí se?
Kdo nejvíc žaluje?
Koho mají rádi učitelé?
Kdo se nejslušněji chová k pedagogům?
Koho bys chtěl za předsedu třídy a proč?

Příloha č. 2: Příklady metody sluníčkového diagramu

1.

2.

3.

Příloha č. 3

DOTAZNÍK

Jsem studentka Zdravotně – sociální fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a píši bakalářskou práci na téma: Šikana na středním odborném učilišti.

Prosím Vás proto o vyplnění níže uvedených otázek k tomuto tématu. Své odpovědi zakřížkujte. U některých otázek můžete zaškrtnout několik variant. Je zde také možnost volné odpovědi.

Odpovídejte upřímně, dotazník je anonymní, slouží pouze výzkumu.

1. Pohlaví:

☐ muž

☐ žena

2. Věk: _____

3. Jsi rád(a) v této třídě?

☐ ano

☐ ne

4. Jakou známku jsi dostal(a) na vysvědčení z chování?

☐ 1

☐ 2

☐ 3

5. Myslíš si, že na škole dochází k šikaně?

☐ ano

☐ ne

☐ sám (sama) jsem se s šikanou nesetkal(a), ale nemohu ji vyloučit

6. Jak se podle tebe šikana projevuje?

☐ pomluvy	☐ výpalné – odevzdávání peněz, cigaret, jídla
☐ zesměšňování	☐ bití
☐ spřádání intrik	☐ fackování
☐ tajuplné narážky	☐ rány pěstí
☐ izolace šikanovaného	☐ kopání
☐ sabotování práce šikanovaného	☐ urážení
☐ sexuální obtěžování	☐ vyhrožování
☐ jiné:	

7. Co myslíš, z jakého důvodu k šikaně dochází?

☐ obezita	☐ handicap
☐ vzhledová vada	☐ jedinec je slabší
☐ rasový podtext, jiná národnost	☐ odlišná sexuální orientace
☐ jedinec je plachý, bojácný, citlivý	☐ jedinec uznává jiné hodnoty než druzí
☐ jiné:	

8. Ublížil(a) jsi TY někdy někomu?

- ☐ ano, ale jen jednou
- ☐ ano, několikrát
- ☐ nikdy

9. Jak by se podle tebe měla oběť šikany zachovat?

☐ svěřit se učiteli	☐ říci o tom kamarádovi
☐ promluvit si s rodiči	☐ zavolat na policii
☐ jiná:	☐ nijak, měla by mlčet

10. Stal(a) jsi se svědkem šikany?

☐ ano

☐ ne

11. Pokud ano, co jsi udělal(a)?

☐ nic

☐ slovně jsem se zastal(a) oběti

☐ šel (šla) jsem pro pomoc za kamarády

☐ nahlásil(a) jsem věc učiteli

☐ jiné:

12. Pokud ne, jak by ses zachoval(a)?

☐ nevšímal(a) bych si toho

☐ slovně bych se zastal(a) oběti

☐ šel (šla) bych pro pomoc za kamarády

☐ nahlásil(a) bych věc učiteli

☐ jiné:

13. Bylo ti někdy ve škole ublíženo?

☐ ano

☐ ne

Pokud ano, pokračuj ve vyplňování dotazníku. Pokud ne, děkuji za vyplnění.

14. Ubližování mělo/má formu:

☐ ignorování

☐ posměch

☐ pomluvy

☐ ponižování

☐ slovní napadení

☐ citové vydírání

☐ bití

☐ fackování

☐ rány pěstí

☐ kopání

☐ jiné:

15. Jak často ti bylo/je ubližováno?

- ☐ téměř každý den
- ☐ téměř každý týden
- ☐ asi jednou za měsíc

16. K ubližování docházelo/dochází?

☐ ve třídě	☐ v jídelně
☐ cestou ze školy	☐ cestou do školy
☐ na chodbě	☐ v tělocvičně
☐ u nás doma	☐ v bytě spolužáka
☐ v šatně	☐ na hřišti
☐ na WC	☐ před vyučováním
☐ o přestávce	☐ při obědě
☐ po vyučování	☐ jiné:

17. Bylo/je ti ubližováno?

☐ 1 chlapcem beze svědků	☐ 1 chlapcem před svědky
☐ 2 a více chlapci	☐ 1 dívkou beze svědků
☐ 1 dívkou před svědky	☐ 2 a více dívkami

18. Komu jsi o ubližování řekl(a)?

☐ rodičům	☐ sourozenci/sourozencům
☐ učiteli	☐ nikomu
☐ jiné:	

19. Pomohl ti ten, komu jsi to řekl(a)?

- ☐ ano
- ☐ ne
- ☐ nevím

20. Jsi sám (sama), komu ve škole ubližovali/ubližují?

- ☐ ano
- ☐ ne
- ☐ nevím

21. Co myslíš, z jakého důvodu ti ubližují?

- ☐ vzhledová vada
- ☐ obezita
- ☐ rasový podtext
- ☐ odlišná sexuální orientace
- ☐ citlivost, plachost, bojácnost
- ☐ jedinec je slabší
- ☐ handicap
- ☐ jedinec uznává jiné hodnoty než druzí
- ☐ jiné:

22. Jak si na sobě pociťoval(a) následky ubližování?

- ☐ izolace, zesměšňování ve třídě / škole
- ☐ únava
- ☐ nevolnost
- ☐ bolesti břicha
- ☐ strach ze školy
- ☐ poruchy spánku
- ☐ deprese
- ☐ myšlenky na sebevraždu
- ☐ nic jsem na sobě nepozoroval(a)
- ☐ jiné:

23. Byl potrestán ten, kdo ti ubližoval?

- ☐ ano
- ☐ ne

☐ nevím

Děkuji za vyplnění dotazníku.